

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Problematika viny u Martina Bubera a Karla Jasperse

Petr Dudek

Katedra: Katedra filosofie a teologie

Vedoucí práce: Mgr. Bc. Petr Jandejsek, M. A.

Studijní program: B 75 08 Sociální práce

Studijní obor: Pastorační a sociální práce

Praha 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Problematika viny u Martina Bubera a Karla Jasperse* napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze 1. 5. 2013

Petr Dudek

Anotace

Problematika viny u Martina Bubera a Karla Jasperse

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou viny z pohledu Martina Bubera a Karla Jasperse. Nejdříve ve své práci předkládám životopisy obou význačných existenciálních filosofů, poněvadž právě životní osudy sehrály významnou roli v procesu formování jejich názorů k problematice viny. Následně pak přistupuji k popisu možných způsobů vyrovnávání se s vinou v životě člověka jak z pohledu Martina Bubera, tak z pohledu Karla Jasperse. Závěrem také uvádím srovnání obou filosofických náhledů na problém viny.

Klíčová slova:

Buber, Jaspers, vina, smíření, očista.

Abstract

The problem of guilt from Martin Buber's and Karl Jaspers' perspective.

My diploma work deals with the problem of guilt from the perspectives of Martin Buber and Karl Jasper. Firstly I describe the lives of the existential philosophers Martin Buber and Karl Jasper whose own life experiences played a vital role in formulating their opinions on the problems of guilt. I then proceed to state the ways of dealing with guilt from the perspective of Buber, and later Jasper, and finally I compare their perspectives of guilt.

Key words:

Buber, Jaspers, guilt, reconciliation, purification.

Poděkování

Upřímně děkuji Mgr. Bc. Petru Janděskovi, M. A. za odborné vedení bakalářské práce, ochotu, pomoc, připomínky a doporučení při psaní mé bakalářské práce.

Daß Gott ist, ist genug. Wenn alles verschwindet, Gott ist, das ist der einzige feste Punkt.

Stačí, že existuje Bůh. Když vše mizí, Bůh jest; to je jediný pevný bod.

Karl Jaspers

Obsah

Úvod.....	8
1 Život Martina Bubera	10
2 Problematika viny podle Martina Bubera	13
2.1. Limity a přínosy psychoanalýzy	13
2.1.1. Prozatímní shrnutí	16
2.2. Skutečná vina a falešné pocity viny	16
2.2.1. Prozatímní shrnutí a komentář	18
2.3. Vytěsnění viny a uznání viny	19
2.3.1. Prozatímní shrnutí a komentář	20
2.4. Psychoanalytický přístup versus pastorační přístup.....	21
2.4.1. Prozatímní shrnutí	24
2.5. Oblast práva a oblast víry.....	24
2.6. Vyšší stupeň svědomí.....	25
2.6.1. Prozatímní shrnutí	26
2.7. Sebevijasňování a vyjasňování.....	26
2.8. Vytrvání a smíření.....	27
2.8.1. Prozatímní shrnutí	28
3 Život Karla Jasperse	29
4 Problematika viny podle Karla Jasperse	32
4.1. Kriminální vina	32
4.2. Politická vina.....	33
4.3. Morální vina	33
4.4. Provázanost politické a morální viny	34
4.4.1. Prozatímní shrnutí	35
4.5. Metafyzická vina	35
4.5.1. Prozatímní shrnutí a komentář	36
4.6. Negativní a pozitivní důsledky viny.....	38
4.6.1. Prozatímní shrnutí a komentář	39
5 Očista.....	40
5.1. Způsob očisty	40
5.1.1. Prozatímní shrnutí	42
6 Oběť versus viník	43
7 Závěrečné shrnutí a srovnání.....	46
7.1. Závěrečné shrnutí	46
7.2. Závěrečné srovnání	47
7.2.1. Ontická vina	49
7.2.2. Znovuzrození a očista.....	50
8 Seznam použité literatury	51

Úvod

Téma své bakalářské práce *Problematika viny u Martina Bubera a Karla Jaspere* jsem si vybral na základě svého osobního zájmu o fenomén viny v našich životech. Jsem si plně vědom, že odkaz Martina Bubera i Karla Jaspere je nadmíru obsáhlý, a snad i proto se ve své práci zaměřuji jen na část jejich filosofického díla. Cílem mé bakalářské práce je představit problematiku viny z pohledu Martina Bubera a Karla Jaspere a také se pokusit o vzájemné srovnání obou přístupů a nalézt v nich možné podobnosti či odchylky.

Svoji bakalářskou práci jsem napsal na katedře filosofie a teologie v rámci studia závěrečného ročníku studijního oboru Pastorační a sociální práce při ETF UK.

Ve své práci nejprve popisuji život Martina Bubera i Karla Jaspere, poněvadž se lze domnívat, že právě jejich osobní životní prožitky měly zásadní vliv jak na způsob jejich propracování problematiky viny, tak také na výběr samotného tématu a jeho dalšího rozpracování.

Po stručném představení životních milníků obou existenciálních velikánů moderní filosofie se zaměřuji na interpretaci primárních textů týkajících se problému viny, resp. na texty *Vina a pocit viny* (Buber) a *Otázka viny* (Jaspers). Interpretace těchto dvou textů následně doplňuji teologickou a biblickou argumentací nebo prezentuji názory odborníků ze sociální práce. Před závěrečným srovnáním a pokusem o nalezení podobností či odchylek v pojetí obou autorů ještě připojuji kapitolu s názvem *Oběť versus viník*, ve které se snažím poukázat na blízkost či vzdálenost obou nezbytných aktérů (oběť a viník) problému viny.

Již jen laickou úvahou můžeme dospět k domněnce, že existují minimálně dva způsoby, jak člověk může přistupovat ke svému provinění. Prvním způsobem je, že hledá vinu sám u sebe, obviňuje sám sebe a tímto postojem se snaží zjednat nápravu jak uvnitř, tak vně sebe. Takovýto postoj můžeme spatřovat například v křesťanství, resp. v upřímném Úkonu kajičnosti jakožto součásti průběhu římskokatolické mše: „Vyznávám se všemohoucímu Bohu a vám všem, že často hřeším myšlením, slovy i skutky a nekonám, co mám konat: je to má vina, má veliká vina. Proto prosím Matku Boží, Pannu Marii, všechny anděly a svaté i vás, bratři a sestry, abyste se za mě u Boha přimlouvali“¹. Člověk takového přístupu se ale někdy může obviňovat i za to, co vůbec nespáchal. To po dlouhá léta zažíval např. Peter Thomas Heydrich, synovec zastupujícího říšského protektora Protektorátu Čechy a Morava.

¹ Dostupné na: http://www.modlitba.cz/?pid=78&xid=_6&art=145

„Ty jsi synovec toho muže, v jistém smyslu dokonce jeho ‚syn‘, jeho ‚korunní princ‘. (...) Bral jsem jeho vinu na sebe,“² říká P. T. Heydrich.

Druhým způsobem, jež může provinivší následovat, je zcela opačný postoj, tj. spatřovat důvody svého pochybení v čemkoliv či komkoliv jiném, než je o sám, jako například hlavní postava Dostojevského románu *Zločin a trest* Rodin Romanovič Raskolnikov, který dělá vše proto, aby za svůj hrdelní zločin nepřijal nejmenší odpovědnost, poněvadž je přesvědčen, že nezabil člověka, nýbrž jen princip! „Ano, princip jsem zabil, ale nic jsem tím nepřekročil, zůstal jsem na téže straně.“³ Dalším příkladem může být Josef K., jenž v Kafkově románu *Proces* popírá dle Martina Bubera (in *Bolest a naděje*, 1996) ontický (vysvětlíme později) charakter viny tím, že se řečnický ptá: „Jak může člověk vůbec být vinen. Jsme zde přece všichni lidé, jeden jako druhý.“⁴

V následujících kapitolách se tedy dočteme, jaký nejprve správný postoj by podle dvou významných evropských myslitelů měl člověk zaujmout, dopustí-li se nesprávného jednání. Samotný postoj je však teprve začátkem dlouhé cesty, která by měla vést až k nejnítější proměně člověka. Vydejme se tedy na cestu, na které se našimi průvodci stanou pánové Martin Buber a Karl Jaspers a jež – jak doufáme – bude korunována znovuzrozením či stavem, v němž je svévole nemožná.

² Wiedemann, 2010, s. 101 –2

³ Dostojevskij, 1966, s. 259

⁴ Kafka, 2008, s. 209

1 Život Martina Bubera

V této kapitole popisují život Martina Bubera od jeho prvních let života, gymnaziálních i univerzitních studií, přes obtížnými životními peripetemi naplněnou dospělost v Německu 30. let až po vynucený odchod do země jeho předků – Jeruzaléma.

Martin Buber se narodil v roce 1878 ve Vídni. Když jsou malému Martinovi tři roky, jeho rodiče se rozcházejí, a ani jeden z rodičů se v této době nemíní zhostit své rodičovské zodpovědnosti, a tak výchovu tříletého vnuka přebírají Martinovi prarodiče. Dědeček Salomon Buber je velmi vzdělaným a vlivným mužem. Je jednou z vůdčích osobností hnutí Haskala, které se snažilo propagovat větší otevřenost vůči evropské kultuře a tím umenšit izolaci ortodoxního židovství. Je také vášnivým studentem, ale i vydavatelem Midrašů – knih, které vykládají biblické texty, a taktéž ředitelem dvou bank ve Lvově. Babička Adele se v první řadě snaží vytvořit adekvátní zázemí pro svého zaneprázdněného muže – nyní i vnuka, ale je též vášnivou znalkyní německé literatury.

Ve svých *Autobiografických fragmentech* (in Wehr, 1995) Martin Buber uvádí vzpomínku ze svých čtyř let, kdy je hlídán o mnoho let starším děvčetem ze sousedství. Čtyřletý Martin s dívkou rozmlouvá a dozvídá se, že se jeho matka již nikdy nevrátí. Pro chlapce, který stále podvědomě očekává matčin příchod, je to velmi bolestivé zjištění. Když se později v dospělosti shledají, jejich vztah je zvláštním způsobem neúplný. Naprosto jiný vztah má již obecnou školu navštěvující Martin s otcem. Od devátého roku svého života pravidelně navštěvuje otcův statek, kde prožívá své první intenzivní zážitky vzájemného vztahování se. Desetiletý Martin se spřátelí s otcovým koněm, s nímž později prožije cosi jedinečného. „Ta strašlivá odlišnost jiného, která ... mi dovolila vstoupit blíž a dotknout se. (...) ...a pocítit, že to živoucí pod mou rukou žije, bylo to, jako by se mé kůže dotkl samotný základ této vitality, který mne přece jenom připustil k sobě, svěřil se mi, a projevil se v ty a Ty.“⁵

Ve čtrnácti letech nastupuje Martin na polské gymnázium ve Lvově. Seznamuje se s místním jazykem i literaturou. Ve víru kulturní novosti i pod vlivem Nietzscheho myšlenek mladý Martin Buber na chvíli zapomíná na svoji individuální a jedinečnou cestu, která se později vyprofiluje do třech nejzásadnějších oblastí. První oblastí bude Buberovo vrcholné dílo zabývající se vztahem, dílo s názvem Já a Ty. Druhou oblastí bude výklad a zvěstování chasidismu a oblastí poslední, do níž je možno Buberovu literární činnost vtěsnat, bude jedinečně vlastní překlad hebrejské Bible do němčiny.

⁵ Autobiographische Fragmente in Wehr, 1995, s. 13–14

Svoji vlastní cestu Martin Buber opět nalézá na vídeňské univerzitě, kde v několika nepovinných, a tedy volností naplněných seminářích prožívá a uvědomuje si jedinečný vztah, který může vzniknout mezi učitelem a žákem. Posléze studuje v Lipsku a Curychu, kde dále navštěvuje přednášky filosofie, filologie, dějin literatury i umění. Při studiu germanistiky v Curychu potkává svoji budoucí ženu Paulu Winklerovou.

V roce 1933, kdy v Německu již začínají represálie vůči židovskému obyvatelstvu, se Buber snaží podporovat svůj (židovský) národ uveřejňováním článků, které utiskované obyvatelstvo vyzývají k tomu, že není důležité, „jaké křivdy a příkoří bezpráví je postihnou, ale to, jak se k nim budou stavět“⁶. Buber tedy apeluje na fakt, že pokud židovský národ zůstane stále a neochvějně spojen se svým počátkem i cílem, nikdo a nic jej nemůže skutečně vykořenit ani zotročit.

Martin Buber nečeká, až mu bude odňata jeho profesura, a sám se jí zříká již v roce 1933. Nadále však pokračuje ve vzdělávání dospělých. Zakládá Ústředí pro židovské vzdělávání, jehož prvořadým účelem není jen šíření obecné vzdělanosti, ale především šíření a rozvoj starozákonního humanismu, jež Buber považuje za skutečně účinnou vakcínu proti rychle se šířící epidemii nastupujícího nacismu.

V roce 1938 je situace v Německu pro Bubera již dále neudržitelná, a tak odchází do Jeruzaléma. Ve své nové zemi není zcela přijat. Je mu svěřena profesura na katedře sociální filosofie, dost možná i proto, že jisté židovské kruhy se obávají svěřit mu výuku teologie právě pro jeho nestandardní názory. I zde – v pravlasti svého národa – Martin Buber vyzývá ke vzájemnému humanistickému dialogu mezi Židy a Palestinci. Jasně odmítá židovské nacionalistické hnutí, které si chce přivlastnit půdu svých otců, vycházející jen z pro-národního smýšlení, a které není příliš přístupné jakémoliv formě humanismu. Zároveň si je však Buber vědom nezbytnosti vytvoření nového židovského státu, a snaží se tak vytvořit dialogickou platformu pro vzájemné produktivní setkávání obou národů, v níž by měl každý svůj neoddiskutovatelný díl pravdy. Buberovo úsilí směřující k vzájemné spoluexistenci Židů a Arabů je zmařeno rokem 1948, násilným vyhnáním půl milionu Palestinců a ustanovením samostatného židovského státu.

Po druhé světové válce, kdy se svět vzpamatovává z válečných hrůz, Martin Buber cestuje po světě a intenzivně přednáší. I v této době je stále přesvědčen, že národy mohou „vstoupit do vzájemného dialogu, do skutečného dialogu.

⁶ Wehr, 1995, s. 30

Pravý rozhovor je ten, v němž každý z partnerů vnímá a potvrzuje toho druhého jako konkrétně existujícího partnera a souhlasí s ním i tehdy, kdy mu odporuje; protiklad tím sice jistě nebude ze světa odstraněn, avšak může se stát lidsky snesitelným a vést k překonání.⁷

Dne 13. června roku 1965 Martin Buber, jenž téměř do posledních dnů svého života intenzivně pracuje, umírá z důvodu zhoršení chronického onemocnění ledvin. Na Buberův pohřeb v Jeruzalémě se ve velkém počtu dostaví jak židovští, tak i arabští studenti a alespoň na tento krátký okamžik, při loučení s významným mírotvorcem a šířitelem opravdového mezilidského setkávání a sdílení, je konflikt mezi oběma znesvářenými národy zažehnán.

Z výše uvedeného stručného životopisu je patrné, že jedním z ústředních motivů činnosti Martina Bubera je vztah. Vztah mezi národy i skupinami. Autentický a skutečný vztah mezi lidmi. Mezi učitelem i žákem. Uzdravující vztah mezi pomáhajícím a pomáhaným. A právě pro své rozpracování vztahové dynamiky mezi dvěma lidmi může být odkaz Martina Bubera jedinečným příspěvkem pro pomáhající pracovníky. V následující kapitole se proto zaměříme na problematiku viny, s jejíž přítomností v životech svých klientů se pomáhající pracovníci musejí častokrát vypořádávat, a budeme se snažit vytěžit to jedinečné, co nám Martin Buber ve svých spisech odkázal.

⁷ Das echte Gespräch und die Möglichkeiten des Friedens in Wehr, 1995, s. 42

2 Problematika viny podle Martina Bubera

Druhá kapitola je jeden ze dvou stěžejních pilířů mé bakalářské práce. V této kapitole popisují kritické nahlížení Martina Bubera na psychoanalytický přístup k řešení problému viny v psychoterapii. Na druhé straně se však také za přispění dalších autorů snažím poukázat i na kladné stránky Freudova dítěte – psychoanalýzy.

V dalších podkapitolách se snažím odlišit skutečnou vinu od falešných pocitů viny a opět se s Martinem Buberem a jeho textem *Vina a pocit viny* (in Bolest a naděje, 1992) věnuji problematice uznání nebo vytěsnění pocitu viny, což je ještě podrobněji rozpracováno na konkrétním příkladu v kap. č. 2.4.

Závěr druhého oddílu je tvořen popisem třech oblastí (práva, víry a svědomí), které Martin Buber rozlišuje v problematice viny. Martin Buber se zaměřuje zejména na oblast víry, v níž může být viníkovi, jenž se snaží tvořivě zpracovat své provinění, do určitého stádia nápomocen profesionál, ale od jisté doby je nutné, aby provinivší zůstal zcela sám a jen osobní usebrání a vlastní práce jej mohou zavést na cestu, kterou Martin Buber shledává jakou jedinou možnou pro definitivní odstranění i nápravu individuální viny, tedy na cestu vyjasnění, vytrvání a konečného smíření.

2.1. Limity a přínosy psychoanalýzy

Problematika viny z pohledu Martina Bubera se ze všeho nejdříve zabývá dělením na vinu samotnou, ontickou, tedy přítomnou a obsaženou v bytí jako takovém, a na pocit viny, jež pocítuje konkrétní jedinec za zcela jasných individuálních okolností.

Teologie se povětšinou zabývá vinou samotnou. Snaží se o vysvětlení vzniku viny odpadnutím člověka od Boha a jejího následného průniku a etablování se v bytí.

Psychologie zase naopak cílí na individuální pocit viny u lidské individuality, aniž by se podle Bubera příliš zaobírala jednotlivými činy či opomenutími v životě lidského jedince, jež častokrát samotný pocit viny vyvolávají. Toto opakované opominání detailně se zaobírat jednotlivými událostmi, které mohly založit a mnohdy zakládají pocit individuální viny, vychází ze samotné omezenosti oboru zvaného psychologie. Omezenosti ve smyslu psychologovy nepřítomnosti u událostí potenciálně zakládajících pocitu viny a dále ještě jistých limitů lidského dialogu, který většinou není s to přenést zkušenost z jednoho člověka na druhého, v našem případě z klienta, jenž popisuje situaci, která mohla vyvolat pocit viny, na psychologa či terapeuta.

A právě z důvodu, že každá vědecká disciplína má své vlastní metody a postupy, které jsou jedinečné a přínosné pro laiky i odborníky, se tyto postupy mohou stát až takřikající Prométheovými okovy, které nedovolí jinak tak vynikajícímu vědci ani náznakem zahlédnout vzdálené obrysy jiných oborů, jež by mohly obohatit vědce vlastní práci. Pokud tedy stále zůstaneme u pomáhajících profesí, každý psycholog, terapeut či sociální pracovník by se měl zajímat i o další pomáhající obory a snažit se v nich nalézat inspiraci pro své vlastní profesní zaměření, které se však bude stále znovu a nově rozšiřovat spolu se získáváním nových poznatků, ale i třeba jen domněnek přicházejících z dalších odvětví lidské činnosti. Tímto neustálým vyhlížením zpoza své vlastní profesní orientace si pracovník zachovává stále čerstvý vztah k tomu, co se kolem něj v jeho profesi odehrává, a může tak stále aktuálně reagovat na to, co jeho klient nejvíce potřebuje, a být stále nově otevřen nejefektivnějším způsobům pomoci.

Individuální pomáhající rozhovor odehrávající se v psychologické ordinaci má totiž svá jistá omezení. Omezení zřejmě nejzásadnější je plně obsaženo již v samotném názvu – individuální konzultace. Ve většině případů není v silách terapeutových ani pacientových, aby byl zprostředkován kontakt s dalšími, do klientova života zainteresovanými osobami. A zde je právě oblast, které by psychoterapeut měl věnovat enormní část své pozornosti a kterou by neměl opomíjet, jak se mnohdy děje. Pacientův soukromý život by měl být podroben detailnímu terapeutickému zkoumání spolu se zvýšeným důrazem na kaleidoskopicky pestré mezilidské vztahy, ve kterých je pacient více či méně angažován a jež přímo či nepřímo ovlivňují jeho život. Lidské individuum nejenže je ovlivňováno druhými, ale jistě i svým jednáním nebo absencí svého jednání působí na ostatní lidské jedince. A právě zde je obrovský terapeutem často neprobádaný prostor, ve kterém mohou vznikat intenzivní či méně intenzivní, vědomé či nevědomé pocity viny.

To, co psychologie shledává relevantním ve vztahu k léčbě psychických obtíží, jsou lidské reakce na vnější zážitky. To, co je pro psychoterapeuta důležité, je, jak jedinec reaguje např. na mezilidské vztahy vyskytující se v jeho životním rámci. Samotné vztahy jsou však terapeutovi lhostejné, pokud nemohou přispět k objasnění příčin pacientových problémů. Terapeut, ani kdyby se nakrásně intenzivně zajímal o klientovy mezilidské vztahy, nemůže již kvůli omezenosti svých metod postihnout vše, co se odehrává v mezilidských rovinách pacientova života. Psycholog profesionál se drží své diagnostiky, podle níž volí své pracovní metody. To však není a nemůže být správné, jestliže chce pomáhající pracovník dostat nejen svým profesním, ale i lidským závazkům vůči svým klientům.

Není přece správné zabývat se jen pacientovým vztahem k sobě samému, nýbrž je také nutné zaměřit se i na klientovy vazby k druhým. Tito pro klienta významní lidé většinou psychologickým pracovníkům unikají, poněvadž nejsou a ani nemohou být všichni přítomni v psychologické ordinaci, a tak být podrobena detailnímu zkoumání. Pracovník by se však měl snažit o co možná nejbližší přiblížení ke všemu a všem, již vytvářejí realitu klientova života.

Díky psychoanalýze se před námi však může také otevřít bezedná propast zcela nového chápání našich nedostatků. Psychoanalytické zkoumání totiž posunulo nazírání na vinu z formální úrovně skutkové podstaty k hlubšímu zkoumání motivací našeho jednání. Člověk si např. v průběhu analýzy může uvědomit, že jeho motivace k výkonu jeho profese není tak vznešená, jak si dříve myslel. Syndrom pomáhajícího pracovníka je klasickým příkladem, kdy pracovník, který byl přesvědčen, že pomáhá naprosto nezištně druhým, náhle shledá, že jeho motivace nebyly tak nesobecké, jak předpokládal. „Výzkum ukazuje, že dobrými pracovníky v pomáhajících profesích se stávají lidé, kteří mají sami k sobě dobrý vztah, považují sami sebe za oblíbené, schopné, vážené; o špatných platí opak. Avšak právě pochyby o sobě samých mohou stát na počátku nutkavé potřeby vrhnout se do služeb druhých, zejména slabších, mladších.“⁸ Podle Schmidbauera (in Obst a Kalous 2002) se v pomáhajících profesích může vyskytovat zvýšený počet lidí s nevyřešenými neurotickými nebo osobnostními poruchami. V práci se svými klienty mohou hledat náhradu za chybějící vztahy se sobě rovnými partnery, které jim dělá obtíže navázat. Pomáhající pracovník může dělat první poslední, ale ve skutečnosti nehledá dobro druhých, ale jen uspokojení svého citového prázdna. Dříve nebo později tato situace vede k jevu vyhoření a původní obětavost se mění na agresivitu vůči klientům, jejich rodinným příslušníkům i vůči sobě samému.

Poté, co s rozčarováním opakovaně shledáme motivy svých činů nepřiliš lichotivými, jaký nástroj vlastní sebereflexe nám ještě zbývá? Můžeme ještě dále důvěřovat našemu rozumu, který nás tak dlouho klamal a přesvědčoval nás, že my jsme ti nejctnostnější a nejobětavější? Co si má nebo může počít člověk, jenž hluboce prožije omezenost svých vlastních názorů? A „právě toto je náležitý, i když pokořující návrat k sobě samému, k němuž nás Bůh může dovést pomocí psychoanalýzy. Bůh s námi jedná: mluví na nás, působí v nás a zmocňuje se nás. Když to zažijeme, pochopíme, že to je ta ryzost života, ten pravý obsah, který má jediný smysl a který jediný je pro nás důležitý, a že nyní můžeme odvrhnout všechny hodnoty, které jsme považovali za správné, než jsme se setkali s ním.“⁹

⁸ Obst a Kalous, 2002, s. 102

⁹ Tournier, 1995, s. 132

2.1.1. Prozatímní shrnutí

Buberova esej *Vina a pocit viny* je psána jako reakce na jedinečnou psychoanalytickou teorii osobnosti, spolu s níž se začínají rozvíjet pokusy o pomoc klientům individuálními konzultacemi. Je to vlastně v historii psychologie poprvé, kdy klient, obtížen psychickým břemenem, přichází do psychoterapeutovy ordinace a očekává úlevu jen skrze dialog (v případě Freudovy analýzy jde spíše o monolog ze strany pacienta).

Psychoanalytickým cílem je pochopitelně naplnit klientovo přání, tedy zbavit jej psychických či jiných obtíží. Jestliže je takového cíle dosaženo, psychoanalytik i klient musejí být nutně spokojeni. V tomto okamžiku však přichází Martin Buber se svým příspěvkem v případě, že klient přichází do psychoanalytickovy ordinace obtížen břemenem viny. Za prvé poukazuje Buber na skutečnost, že v případech vypořádávání se s osobní vinou jde téměř vždy o další lidské bytosti. Pacient, jenž trpí pocitem viny, něco někomu provedl či se zdržel jistého jednání vůči druhému. Je vůbec možné, abychom se v individuální psychoanalytické konzultaci dopracovali ke správnému a žádoucímu výsledku, když poškození s námi nejsou a ani nemohou být v ordinaci? Zde Buber vidí první omezení individuálních konzultací v případech řešení problému viny. Druhé omezení Buber spatřuje v pouhopouhém plnění klientovy zakázky. Není přece důležité klienta pouze zbavit pocitů viny, pokud jsou opodstatněné! Jestliže se klient dopustil určitého provinění, je nutné, aby svoji vinu přijal, pokusil se své provinění odčinit, ale též je možné, aby se vydal cestou vyjasnění, vytrvání a smíření, která může být pro viníka počátkem zcela nového života. Martin Buber tedy chápe práci s vinou jako životní příležitost k zásadní proměně lidského života.

Výše uvedená kapitola ale také uvádí možné přínosy, jež Martin Buber v psychoanalýze neshledává, tedy alespoň ne v eseji *Vina a pocit viny*. Psychoanalýza nám může pomoci uvědomit si skutečnou motivaci našeho jednání, což především v pomáhajících profesích je více než důležité především proto, že je nutné vědět, proč jsem jako pracovník vstoupil do služeb slabších (viz syndrom pomáhajícího pracovníka).

2.2. Skutečná vina a falešné pocity viny

Nevšimavý postoj psychologie vůči vině obsažené v bytí nelze smést ze stolu prohlášením, že je to způsobeno jen vymezujícími postupy, jichž obor využívá. Skutečné příčiny, jejichž následkem se upozadila, a dokonce snad zcela uzavřela cesta ke zkoumání ontické povahy viny, jsou mnohem hlubší, a dokonce ovlivnily i samotné formování psychoterapeutických metod jako takových.

I sám Freud připustil, že na vzniku jeho psychoanalytických teorií měla velký podíl jeho vlastní potřeba vyvrátit všechna náboženská či metafyzická tvrzení o transcendentní rovině světa a možnosti člověka navázat s touto vše přesahující skutečností kontakt. Vycházejí z takovýchto hypotéz, nemohl být pochopitelně vině přiznán ontický charakter, a tedy vina musela být zredukována jen na pouhé prohřešky proti náboženským tabu nebo rodičovským či společenským zákazům.

Pocit viny byl chápán jen jako strach z trestu (fyzického, materiálního či citového) od příslušných autorit nebo u neopodstatněných pocitů viny jako trýznění vlastní osoby a naplňování tak požadavků superega, které „obsahuje omezení a zákazy ukládané dítěti v raném a v mladém věku rodiči a dalšími pro ně důležitými dospělými“¹⁰. Tato omezení a zákazy jsou později dítětem zvnitřněny, čímž se vytvoří superego, které má sklon ke krutosti a trestá zbývající části lidské psychiky. Falešný pocit viny zde tedy může vzniknout na základě hodnocení a soudů druhých lidí.

Opakem k Freudovu učení jsou Jungovy teorie, jež neodmítají náboženské koncepce. Náboženské a mystické zážitky však vysvětlují jen jako výtvořiny naší vlastní psychiky. Pro Freuda bylo vrcholem lidského dosažení superego. Pro Junga představuje vrchol lidského bytostné Já, jež se uskutečňuje jen postupně a po velkém úsilí. Bytostné Já, které „stejně tak dobře by mohlo být označeno ‚Bůh v nás‘“¹¹, je „cílem života, neboť to je ten nejúplnější výraz osudové kombinace, které se říká individuum, a nejen jednotlivce, ale celé skupiny, kde jeden doplňuje druhého do úplného obrazu“¹². Dle Jungovy školy vzniká pocit viny tím, že člověk „odmítá uznat stinné stránky vlastní osobnosti“¹³.

U dalších psychologických teorií je to většinou podobné. Pocit viny se vykládá jako výsledek vědomých či podvědomých jevů v psychice člověka (např. Adlerova teorie viny vznikající z pocitů méněcennosti). Nikde se však detailně nezkoumají vnější okolnosti, události, konání či opomenutí v životě pacienta. Tyto události nejrůznějšího charakteru (konání, opomenutí, zdržení se) jsou dle Martina Bubera tím zásadním, co v člověku vyvolává následný pocit viny, přestože se klient častokrát snaží o vytěsnění těchto událostí ze své mysli. „Ryzí vina podle Bubera je to, co se týká nějakého porušení lidských vztahů, co tvoří zhroucení vztahů mezi mnou a ostatními. Je to tedy vina vzhledem k ostatním.“¹⁴

¹⁰ Drapela, 2008, s. 22

¹¹ Jung, 1998, s. 152

¹² Jung, 1998, s. 155

¹³ Tournier, 1995, s. 64

¹⁴ Tournier, 1995, s. 64

Z biblického úhlu pohledu „je ‚skutečná‘ vina ta, která je proti Bohu. Je to překročení příkazu, že člověk je podřízen Bohu. (...) Skutečnou vinu tedy pocítují lidé, kvůli výčitkám, jež u nich Bůh vyvolává v jejich nejhlubším nitru. Jen oni sami mohou zjistit, o co se jedná. Tyto výtky se většinou velice liší od toho, co nám vyčítají druzí lidé. (...) Od tohoto okamžiku je ‚falešný pocit viny‘ to, co přichází jako výsledek soudů a mínění druhých lidí, a ‚skutečná vina‘ to, co vyplývá ze soudu Božího.“¹⁵ Jenomže co je to skutečný soud Boží? To, že jsme přesvědčeni, že nám byla konečně zjevena pravda např. o naší vině či nevině, bohužel ještě neznamená, že se tak skutečně stalo a že tomu tak skutečně je. Když se například psychiatrický pacient „dostane z deprese do nové manické fáze, pocítuje tak nádherné uvolnění, že je může chápat jako opravdový duchovní prožitek. S působivou upřímností může prohlásit, že konečně pochopil Boží milosrdenství a že už o něm nebude nikdy pochybovat.“¹⁶ Závěrem tedy nutno dodat, že je velmi těžké rozlišit mezi opodstatněnými a neopodstatněnými pocity viny.

2.2.1. Prozatímní shrnutí a komentář

Z eseje *Vina a pocit viny* není příliš jasné, co Buber míní pojmem ontická vina. Přesněji řečeno, není jasné, proč ji vůbec zmiňuje. Nás všechny přece zajímá vina pouze ve chvílích, kdy na nás začne dopadat – ať již v podobě pocitu viny, nebo v podobě jiné. Ve chvíli, kdy vina je sice přítomna v bytí, ale nedopadá, tedy pokud nemá žádný vliv na naše životy, tak (se domnívám) není třeba se tímto (vinou), co sice možná existuje, ale co nemá žádný dopad, zabírat. Ve stejném duchu bychom se potom mohli ptát, co dalšího je ontického, co dalšího je přítomno v bytí. Láska, nenávisť, radost, smutek či dobro nebo zlo jsou také ontické? Ale stejně tak nás asi ani tyto jednotlivé póly lidského bytí nebudou zajímat do té chvíle, dokud nezačnou působit v našich životech.

Možná se nám Martin Buber snaží pojmem ontická vina sdělit, že člověk se může provinít, i když neporuší společenskou či právní normu nebo se neproviní proti svému superegu, jak vznik pocitů viny rádi vysvětlují psychoanalytici. Člověk může být vinen, dokonce bez ohledu na to, jestli svoji vinu pocítuje či ne. Aby však mohl existovat člověk, jenž svoji vinu nepocítuje, a přesto je vinný, musíme připustit hypotézu, že je zde jistý (dle Bubera celkový a životní) řád, který vyžaduje konkrétní formu lidského jednání a proti kterému dotyčný jednal.

Dále může být člověk také vinen, přestože svědomí i společenské (právní) normy mlčí a neshledávají jej vinným.

¹⁵ Tournier, 1995, s. 65

¹⁶ Tournier, 1995, s. 61

Zvláště pak pokud se jedná o provinění v mezilidských vztazích, což Buber nazývá skutečnou vinou, kterou je v prvním kroku nutné si připustit a pak postupovat dále.

Nicméně neradostným faktem stále zůstává možnost, že člověk velice snadno může zaměnit falešné (neopodstatněné) pocity viny za skutečné (opodstatněné) a naopak. Toto se například mohlo stát Petru Thomasi Heydrichovi (zmiňovanému v úvodu), jenž se cítil vinen za činy svého strýce. Je nutné, aby se rodinní příslušníci cítili vinni za jednání svých bližních? Je mnoho těch, již se vinnými cítí, a také je mnoho těch, již se snadno pocitu odpovědnosti, a tím pádem i viny za své bližní zřeknou. Který z těchto přístupů je správný? Zodpovězení této otázky je však naprosto nezbytné, aby se člověk mohl vydat cestou uznání (kap 2. 3.) svého provinění, vyjasnění a smíření. Jestliže bude člověk uznávat provinění, kterého se nikdy nedopustil, nikdy nemůže dojít k hlubšímu vyjasnění a pochopení své viny, natožpak ke konečnému smíření. Takový člověk jen sám sebe bude týrat, poněvadž se bude obviňovat za něco, co vůbec nespáchal. Tuto úvahu bych rád zakončil poznámkou, že Martin Buber i Karl Jaspers stále nabádají k tomu, aby člověk byl ochoten svoji vinu uznat. Co však s těmi, jimž není nutno stále připomínat, že by se měli cítit vinni? Oni totiž pociťují vinu, i když nic nesprávného „nospáchali“. Kdo je však ten, kdo rozhodne, jestli člověk pociťuje opodstatněnou vinu (pak se může vydat Buberovou cestou) nebo jen sám sebe trýzní a následování zmíněné cesty by nutně vedlo jen k dalšímu neopodstatněnému a nikdy nekončícímu utrpení? Zde přece nejde o pocit! Cítím se vinen, jsem vinen. Necítím se vinen, nejsem vinen. Zde přece jde o nalezení konečné Pravdy o konkrétním lidském jednání, a tím i konečné Pravdy o osobní vině!

2.3. Vytěsnění viny a uznání viny

Vytěsněná událost není událostí zpracovanou ani vyřešenou, je jen událostí stále číhající na svoji příležitost k opětovnému útoku na toho, jenž jí dal život – na člověka, který v minulosti konal nevhodným způsobem. Do té doby, dokud se klient bude uchýlovat ke strategii vytěsňování, dokud bude klient následovat rady psychoanalytiků a bude se snažit o vysvětlení svých nepříjemných pocitů skrze psychické procesy, které je možné změnit, do té doby bude pacient stále a stále, více či méně trpět. Bude se tak dít až do doby, než se pacient začne podrobně zaobírat svým životem a zjistí, že v nějakém okamžiku svého života pochybil, a shledá sám sebe vinným.

To, co ho trápí, není ani strach z trestu autority (jestliže zde žádná trestající autorita v jeho životě není), ani strach z trestu Božího (jestliže je nevěřící). To, co jej sžírá, je vědomí nenávratnosti času, nezvratitelnosti toho, co již bylo vykonáno.

Nelze totiž zabránit „myšlence, aby se nevrátila, jako nezabráníš moři, aby se nevracelo ke břehu. Námořník to nazývá přílivem, viník výčitkami svědomí.“¹⁷

Člověk se může uklidňovat myšlenkou, že se změnil, že dnes je již jiný, co se stalo, stalo se a minulost je prach. Takto lze postupovat z hlediska přítomného okamžiku, ve kterém není minulosti, ve kterém je jen přítomnost. Avšak z hlediska celého viníkova života, kterému se nelze v dlouhodobější perspektivě vyhnout, je viník rozpolcen: „Dnes jsem jiný (lepší), ale co mé minulé činy?“ Buber používá aforismu: „Já, který jsem se změnil, zůstávám stále týž.“¹⁸

Podle Ebelinga (1996) je prvním krokem na cestě k osvobození se z mučivých pout vlastního provinění přiznání si, „že člověk není schopen měnit svou minulost. Vůči budoucnosti je člověk značně bezmocný, vůči minulosti je však zcela bezmocný. Co se stalo, se stalo. Co se rozbilo, se rozbilo. Co bylo zanedbáno, je opominuto.“¹⁹

Halík (2010) zase dodává, že si „musím nejprve přiznat, že jsem tenkrát nebyl úplně bezmocný, nesvobodný, tudíž neodpovědný a nevinný (že jsem vinen hlavně tím, že jsem tenkrát svou svobodu k dobru nenašel a nechopil se jí), a že proto dnes jsem bezmocný, připoutaný tíhou viny k minulosti. Nakolik si to přiznám, natolik se mohu otevřít – obratem, který Ježíš nazývá *metanoia* (obrácení, pokání) – pro vysvobozující dar odpuštění.“²⁰

Pokud se jedná o osobní problémy spjaté s kolektivním proviněním, s přiznáním si viny nebo s odpuštěním sobě samému, Martin Buber prosazuje povinnost terapeutů nesoustředit se jen na odstranění pocitu viny, to by nedošlo ke skutečnému a trvalému vyléčení, ale povinnost dohlédnout faktu, že vina nevzniká jen porušením společenských či náboženských tabu, ale vzniká tím, že se člověk prohřeší proti „životnímu řádu“²¹, ať již si to uvědomuje (pocit viny) nebo neuvědomuje (zde je práce pro terapeuta).

2.3.1. Prozatímní shrnutí a komentář

Vina může být vytěsňena a zapomenuta, nebo také může a měla by být uznána, pokud je vinou skutečnou, tzn. že člověk nekonal v souladu s životním řádem. To, co je na uznání provinění nejstrašlivější, je vědomí nenávratnosti lidského jednání v čase. Tento druh uvědomění je však zároveň prvním krokem na cestě k vysvobození z mučivých okovů svědomí. Viník musí uznat, že byl v minulosti svobodný a že se rozhodl nesprávně, že selhal.

¹⁷ Hugo, 1974, s. 94

¹⁸ Buber in Bolest a naděje, 1992, s. 169

¹⁹ Ebeling, 1996, s. 109

²⁰ Halík, 2010, s. 186

²¹ Buber in Bolest a naděje, 1992, s. 177

Aby byl celý problém ještě zapeklitější, tak člověk může selhat (provinit se proti životnímu řádu), i když jej za to nikdo nemíní potrestat a i když si své provinění třeba ani neuvědomuje.

2.4. Psychoanalytický přístup versus pastorační přístup

Martin Buber (in Bolest a Naděje, 1992) uvádí konkrétní příklad ze svého života a své filosofické praxe. Melánie, mladá, vzdělaná a přátelská žena atraktivního vzhledu, se zamiluje do muže, jenž se právě chystá vstoupit do svazku manželského s jinou, o poznání méně atraktivní ženou. Melánii samozřejmě nedá příliš práce – natožpak námahy – překazit zasnuby a provdat se za muže svých snů. Bývalá snoubenka se pokusí o sebevraždu, načež ji Melánie nařkne z fňgování sebevraždy. O několik let později je Melánie vytlačena z manželství jinou ženou a ocitá se tak ve stejné situaci jako její o sebevraždu se pokoušející předchůdkyně. Po rozvodu Melánie trpí neurotickým onemocněním s občasnými poruchami vidění. Melánie se dá léčit věhlasným psychoanalytikem, jenž ji přesvědčí o tom, že je atraktivní žena neobyčejných sociálních schopností. Melánie se za krátký čas oddává čilému společenskému životu, je naplněna její potřeba přátelství a sociálního kontaktu a pocit viny se již více neozývá. „Při práci s vinou hrozí totiž dvě nebezpečí: první je v tom, že vinu potlačíme, a druhé v tom, že ji popřeme. Obojí je špatné. Z hlediska mentální hygieny duševního zdraví je jedinou možností, jak pracovat s vinou, její úplné vytěsnění. (...) A toto vytěsnění dokáže právě svátost smíření.“²²

Z výše uvedeného, skutečně se stanuvšího příkladu je zřejmé, že psychoanalytikův úkol byl splněn beze zbytku a k naprosté spokojenosti obou stran. Co již však na první pohled zřejmé není, je fakt, že i když se v případě Melánie zřejmě nejednalo o pocit existenční viny nejsilnějšího rázu, byla pacientce umlčením pocitů viny odebrána možnost přiznání si svého provinění sobě samé i okolí. Jsou-li totiž „viny přikryty, nenazvány, nepřiznány, omlouvány a racionalizovány, nevyznány, bagatelizovány, potlačovány, vytěsňovány, zapomínány“²³ – jsou tedy neodpuštěny, a tudíž i neuzdraveny a „opakované návštěvy u psychoterapeuta zpravidla změní nanejvýš to, jak se člověk psychicky vyrovnává s fakticky už nezvratným stavem“²⁴. Pokud by totiž mohlo dojít k přijetí své vlastní viny, byla by Melánii dána příležitost, jak se zbavit nepříjemných pocitů viny jednou provždy, ale též by jí byla nabídnuta ojedinělá životní šance stát se skrze smíření se sebou i s druhými novým člověkem.

²² Kašparů, dostupné na: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>

²³ Halík, 2010, s. 186

²⁴ Halík, 2010, s. 190

Proto bychom také měli velice pozorně rozlišovat, jak vlastně sami chceme se svou vinou naložit. Jestli na ni chceme jen zapomenout, aby nás již dále neobtěžovala v našem životě, nebo jestli chceme svoji vinu uznat, pokusit se ji napravit a i sebe sama změnit.

Max Kašparů rozlišuje mezi duševními problémy, se kterými se učíme nakládat tak, aby nás netrápily u psychologa, a mezi problémy duchovními, kterých se zbavujeme ve zpovědnici. „Proto by měl člověk chodit s duševními problémy k psychologovi a s duchovními zase ke knězi.“²⁵

Kdosi by třeba mohl namítnout, že primárním úkolem pomáhajícího pracovníka je pomoci klientovi dosáhnout jeho zakázky, na které se s pracovníkem vzájemně domluvili. Co však dělat v případech, kdy je pracovník přesvědčen, že pacientem zformulovaná žádost o pomoc je sice palčivě aktuální, ale že klient potřebuje ke svému růstu něco naprosto jiného? Jak může psycholog, terapeut či sociální pracovník lépe vědět, co je skutečně pro klienta nejprospěšnější? A může se vůbec pomáhající pracovník něčeho takového vůbec odvážit? ‚Vím lépe než ty, kliente, co potřebuješ, mohlo by znít terapeutovou ordinací.‘ To by samozřejmě bylo naprosto mylné pochopení Buberova příspěvku do oblasti pomáhajících profesí. Martin Buber se snaží navést pracovníkovu pozornost na tzv. bytostné určení člověka, jež se nechává poznat jen výjimečně a které jest „to, co tvoří nejvlastnější základ (lidské) osoby“²⁶ a jest „to, k čemu má (člověk) dorůst“²⁷. Na tento individuální lidský úděl by terapeut měl zaměřit svoji pozornost a měl by pomoci pacientovi odhalovat nejhlubší zákoutí jeho nitra, které stále ještě čeká na podrobné porozumění.

V případech, kdy došlo v životě pacienta k životnímu selhání (jako v případě Melánie), je zapotřebí, aby pracovník pomáhal klientovi propracovat se až k okamžiku, v kterém pacient postřehne svůj životní úděl, potřebu i naplnění, a z kterého již bude schopen vykročit sám na cestu dosud neznámou, která by jej měla dovést (pokud bylo bytostné určení pacientem správně rozpoznáno) až k dokonalému naplnění jeho života.

Je jisté, že to, co nejvíce trápí klienty pomáhajících profesí, jsou příznaky jejich problémů. Ty mají konečný a častokrát fatální dopad na jejich životy. Proto je velice snadné a snad až lákavé pro pomáhajícího pracovníka uchýlit se k odstraňování jen těchto život komplikujících následků.

²⁵ Kašparů, dostupné na: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>

²⁶ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 173

²⁷ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 173

Apel Martina Bubera na pomáhající profese je ten, že pracovník by se neměl zaměřovat jen na odstraňování symptomů, ale měl by se odvážit pomoci klientovi hledat cestu k stanutí se lepším člověkem ve své individuální plnosti, zvláště v případech pocíťování existenciální viny. Neznamená to však, aby se pomáhající profesionál bezostyšně oddal splývání na vlnách svých rozumem těžko vysvětlitelných pocitů či intuice. Je stále nutné využívat rozumu s jeho logickými dedukcemi, ale zároveň je nutné být připraven a ochoten někdy, pokud je to nutné, vydat se s klientem s co možná největší opravdovostí a účastenstvím do neznáma, jež může přinést zcela nová životní odhalení.

Každý psycholog či sociální pracovník by si měl být vědom, že zde ve světě existuje vina, která je určením jsoucna jako prostě se vyskytujícího (Jandajsek a kol., 2010). Tento druh viny se zcela jistě liší od všech jiných, klientem vykonstruovaných druhů vin, jež mnohdy ale také mají negativní dopady na pacientův život. Vina, kterou má Martin Buber na mysli, tedy ta, jež je ve světě a jež se nějak vyskytuje v přírodě (Frankl, 1994), se nedá vysvětlit, a tím pádem ani odstranit pouhým zúžením celého problému na dopuštění se prohřešku proti společenským nebo náboženským normám.

Lidský jedinec by měl během svého života průběžně provádět vlastní inventuru svých myšlenek, činů a jednání. Každý z nás moc dobře ví, čím nebo na kom se provinil či proviňuje, poněvadž největším odborníkem na klientův problém je klient sám (Úlehla, 1999). A právě skrze toto vlastní a opakované uvědomování si svých vlastních chyb víme, že vina jest přítomna ve světě.

Všichni žijeme ve světě. My všichni žijeme mezi lidmi, na které působíme a jimiž se také necháváme ovlivňovat. Tímto vzájemným působením spolukonstituujeme „celkový řád“²⁸. Mezilidské vztahy, jež jsou námi vytvářeny, jež nás činí šťastnými či nešťastnými, vztahy, které rozvíjíme či zanedbáváme, jsou našim přímým osobním podílem na utváření světového běhu věcí a událostí. Pokud se tedy proviňujeme v našich vztazích, proviňujeme se tímto proti celému živému veškerenstvu. „Martin Buber to ukazuje u viny, která odmítá přijmout ostatní.“²⁹ Takové závažné provinění musí být nutně napraveno, jinak by totiž člověk nemohl nalézt tolik touženou svobodu z pout existenční viny. A jen ten, kdo si je vědom ontického charakteru viny, může pacientovi podat pomocnou ruku a dovést jej na okraj nového světa, do něhož již klient musí vstoupit sám a také sám musí nalézt svoji jedinečnou cestu ke svobodě, kterou bude následovat.

²⁸ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 177

²⁹ Tournier, 1995, s. 64

2.4.1. Prozatímní shrnutí

Martin Buber zcela jednoznačně apeluje na pracovníky pomáhajících profesí z hlediska práce s klientovým pocitem viny. Není žádoucí, možná je až zcela nesprávné, pokud pracovník chce při práci s vinou naplnit jen klientovu zakázku. Jestliže došlo ke skutečnému provinění, je nezbytné, aby klient svoji vinu přijal. V žádném případě se nesmí stát, že pracovník jen klientovi pomůže, aby na své provinění zapomněl nebo jej vytěsnil. V takovém případě se pracovník i klient mohou snad těšit ze zdánlivě úspěšně vykonané společné práce, došlo však ke zcela zásadnímu pochybení ze strany pracovníka. Nejenže pocity viny nebyly zpracovány, byly jen vytěsněny, ale též bylo klientovi odepřeno nastoupit cestu vedoucí nejen k naprostému osvobození se z pout viny, ale i k započetí zcela nového způsobu života.

Pracovník by měl tedy klienta vést k tomu, aby nejprve svoji vinu uznal, a poté by jej měl doprovázet až do bodu, ve kterém klient postřehne svůj životní úděl a ze kterého se již sám může vydat na další cestu ke svobodě.

2.5. Oblast práva a oblast víry

Martin Buber rozlišuje tři oblasti, díky nimž lze dojít k trvalému odstranění pocitu existenční viny v životě člověka. Oblastí první, která může být velice nápomocná při řešení problému existenční viny, je oblast práva. V právní sféře se dochází k zadostiučiněním buď doznáním, strpením trestu nebo náhradou způsobeného následku. Tato oblast nespadá do kompetence pomáhajícího. Není totiž jeho věcí posuzovat, zdali byl pacient odsouzen či omilostněn oprávněně nebo neoprávněně. Do této sféry by se terapeut neměl snažit vůbec proniknout, natožpak tuto oblast jakkoliv ovlivňovat.

Pak je zde také sféra nejvyšší, tedy sféra víry. V této oblasti dochází k vzájemnému vztahujícímu se dialogu mezi provinivším se a jeho Bohem. Protože „hříchy může odpustit jen Bůh. Vzájemné mravní prohřešky si lidé mohou odpustit mezi sebou, ale přemoci ten skutečný hřích (nevěru vůči Bohu jako pravdě mého života), rozvázat pouta s minulostí, vykoupit z otroctví hříchu, vrátit svobodu vůči minulosti i budoucnosti, dát novou šanci, vzkřísit z mrtvých – to je opravdu nenahraditelná role Boží.“³⁰

„Odpuštění je Boží moc nad minulostí.“³¹ Tato moc nám může navrátit svobodu jak nad minulostí, tak nás také osvobozuje pro budoucnost a víra neznamená nic jiného než tento fakt přijmout. Cesta ke svobodě, kterou nám nabízí Bůh, „vede k odpuštění a skrze odpuštění, spočívá v přijetí a dávání odpuštění.

³⁰ Halík, 2010, s. 187

³¹ Halík, 2010, s. 188

Odpouštějte – osvobozujte druhé od tíhy minulosti, a přestanete být bezmocní vůči minulosti vlastní. Žijte tak, jako by byl Bůh – to v neposlední řadě znamená: odpouštějte, a bude vám odpuštěno!³²

Tento dialog může zahrnovat vyznání špatných skutků, upřímnou lítost nebo Boží odpuštění, které se může projevovat nejrůznějšími způsoby. Ani do této sféry nepřísluší terapeutovi, byť sebemenším způsobem, zasahovat.

2.6. Vyšší stupeň svědomí

Pak je zde ale oblast, do které již pracovník zasahovat nejen může, ale dokonce je to i nutné, jestliže má být učiněno pomáhající profesi zadost. Tuto sféru nazývá Martin Buber sférou svědomí. „Svědomí zde definujeme jako schopnost a tendenci člověka radikálně rozlišovat ve svém minulém i budoucím chování mezi tím, co je třeba pokládat za správné, a mezi tím, co je nutno odmítnout, přičemž nesouhlas bývá zpravidla prožíván citově mnohem silněji, zatímco naopak souhlas s minulým děním leckdy příliš snadno přechází ve značně problematické sebeuspokojení.“³³ Ve svědomí dochází k procesu, jenž má tři fáze: sebevyjasnění, vytrvání a smíření. Člověk je jedinečný druh, který je schopen odstupu (reflexe) od své osoby i od svého jednání a měl by tohoto daru využívat.

Jestliže člověk trpí autentickým pocitem viny, tak tento pocit plně souvisí s existenční vinou, tedy se skutečným nebo potenciálním narušením světového řádu. Terapeut by se tedy v takových případech měl zabývat vztahem svědomí k existenční vině. Je však nutné zdůraznit, na jaký druh svědomí by měla být pozornost zaměřována. Nemělo by se zkoumat běžné svědomí, nýbrž svědomí personalizované, poněvadž jen to dokáže nahlédnout do hlubin lidské duše, a dokonce může i poodhalit způsob, jak s existenčním druhem viny nakládat. K takovému druhu svědomí se může propracovat každý člověk např. vlastním zklidněním či usebráním se. V takovém okamžiku je běžné svědomí povzneseno na novou a vyšší úroveň, kde lze dojít k jedinečnému individuálnímu nazírání a dotyčný se musí rozhodnout, zdali je ochoten vstoupit na tuto dosud neznámou stezku. V takových okamžicích nemůže být nejmenší řeč o svědomí typu Nadjá, jež je pouhým zvnitřněním autoritativních zákazů a příkazů a jež více či méně trýzní jemu podřízené Já. Jde zde o povznesený druh svědomí, které člověka osvobozuje a povznáší tím, že se samo ujímá individuálních existenciálních problémů lidského jedince.

³² Halík, 2010, s. 188

³³ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 176

Na tomto stupni vědomí si člověk může ujasnit všechny podrobnosti, které s jeho vlastním problémem viny souvisí. Zároveň si však stále pokorně uvědomuje podíl na svém minulém provinění bez ohledu na fakt, o kolik lepším člověkem je nyní. Další činností, kterou může člověk na tomto stupni vyvinout, je náprava toho, co způsobil. Toto napravování se nemusí nutně provádět tam, kde bylo způsobeno, neboť je možno „restituovat životní řád“³⁴ různými způsoby a na nejrozličnějších místech.

2.6.1. Prozatímní shrnutí

Martin Buber definuje tři oblasti, v nichž podle něj může být vina odčiněna. První je oblast práva, kde se vina napravuje buď doznáním, odpykáním trestu nebo náhradou škody. Do této oblasti, stejně jako do oblasti víry, ve které je problém viny řešen Božím odpuštěním (protože hříchy může odpustit jen Bůh), jež se odehrává v intimním dialogu jedince se svým vlastním Bohem, nemá pomáhající pracovník dovoleno vstupovat – tyto dvě oblasti nejsou jeho věcí. Je zde však ještě třetí oblast – sféra svědomí. V této sféře by měl být pomáhající svému klientovi nápomocen, jestliže chce dostat ideálu své profese.

Jestliže klient trpí pocitem viny kvůli tomu, že se skutečně provinil proti celkovému řádu, tak pomáhající pracovník by se měl zaměřovat na vztah svědomí k těmto pocitům. Ale svědomí, které by mělo být zkoumáno, není běžným svědomím, měl by se zkoumat takový druh svědomí, ke kterému je možno se dostat jen vlastním individuálním usebráním. Díky tomuto vyššímu druhu svědomí je možno nahlédnout zcela nově na svoji minulost, a své provinění tak konečně spatřit v novém světle. Pak je již možné přistoupit ke zjednávání nápravy, jež však nemusí být nutně prováděna v oblasti, v níž se pochybení odehrálo.

2.7. Sebevyjasňování a vyjasňování

Sebevyjasňování se v právní rovině rovná přiznání a v rovině víry se jedná o vyznání. Doznání se děje za přítomnosti více či méně anonymní společnosti, jež je oděna do hávu nejrozličnějších institucí. Vyznání se vždy odehraje buď v naprosté vnitřní i vnější osamocenosti, nebo před zpovědníkem.

Pokud chce člověk vědomě vstoupit do procesu sebevyjasňování, musí překonat svůj vlastní silný vnitřní odpor i strach z konečného prohlédnutí. Krok, jenž musí předcházet možnosti sebevyjasnění, je krok doznání nebo vyznání. Jestli dojde k doznání před veřejností nebo k vyznání před Bohem, není důležité.

³⁴ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 179

Je však nadmíru důležité, aby doznání/vyznání bylo provedeno z intenzivních vnitřních pohnutek, tedy se skutečnou touhou vlastní duše po vykoupení. „Uzdraveno je totiž jen to, co je odhaleno. A je třeba to vzít poctivě a ode dna. V plné svobodě. To je pak hotové znovuzrození.“³⁵

Vyjasňování se odehrává na vyšším stupni svědomí. Vyjasněním se rozumí, že si člověk hluboce uvědomí nejen hloubku svého provinění, ale též dopad svého nesprávného jednání na celý svět. Hluboce si uvědomit svůj vlastní podíl viny znamená intenzivně se obrátit do svého nitra, kde nedochází k dialogu ani monologu. Člověk je sám se sebou a v sobě a plně si uvědomuje svoji individuální totožnost, svoji účast v celém bytí i dopady svého jednání na veškeré jsoucno.

2.8. Vytrvání a smíření

Je naprosto nutné mít správný vztah k vlastnímu provinění. Jestliže jsme ještě stále udiveni tím, co jsme spáchali (zavinili), je to neklamným znakem toho, „že člověk ještě ani palec nesmočil v koupeli pokání a očistného znovuzrození, stará teologie tomu říkála ‚přirozená lítost‘ (tedy taková, jaká je pro Bohem žádané obrácení vcelku k ničemu)“³⁶. Protože skutečně se ponořit do opravdové „hloubky kajícnosti znamená utopit tak iluze o svém já, o své výjimečnosti, o tom, že jsem něco lepšího než druzí, u nichž hřích není nic překvapujícího. Musíme si přiznat mnohou tvrdou pravdu o sobě, abychom z míst zabloudění mohli být přivedeni na místo, kde nás chce mít Bůh.“³⁷

Proto je nutné svoji provinilost nejen uznat a hluboce se s ní ztotožnit, ale je též nezbytné být ochoten s plným vědomím vzít provinění na svá bedra, ať to stojí cokoliv. Jen tak je možné dostat schopnosti lidského druhu, jenž jako jediný je schopen provinění, ale též je schopen uvědomění a následného porozumění (vyjasnění) svému nesprávnému jednání.

Je snad až příliš lidské, a tedy snad i zcela pochopitelné, že se člověk všemožně brání oběma výše uvedeným nutnostem (uznání a vyjasnění), jenže bez těchto podmínek nelze dojít ke konečnému vyřešení problematiky osobní existenciální viny. Takový druh viny totiž nelze vytěsnit do nevědomí. Taková vina vždy zůstane v paměti člověka, ať již si ji uvědomuje či nikoliv.

³⁵ Kašparů, dostupné na: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>

³⁶ Halík, 2010, s. 192

³⁷ Halík, 2010, s. 192

Jestliže si člověk své provinění dostatečně uvědomil a jestliže je ochoten a schopen nést plnou (a třeba i větší) tíhu své viny, pak je nezbytné vytrvat ve své nové a bolestivé roli, a pokud jedinec má dost vnitřních sil ke stále novému každodennímu vytrvávání a nesení tíživého břemene viny, je poté možno přejít do stádia smíření se s druhými i se sebou samým. Smíření v praktické rovině znamená, že člověk vyhledá ty (pokud je to ještě vůbec možné), jimž ublížil. Přistoupí k nim s plnou vahou svého nového poznání o svém provinění a pokusí se svůj prohřešek odčinit. Takový čin však musí samovolně vyplynout z „nově vydobyté existence“³⁸, k čemuž „ovšem může dojít jen na základě změněného vztahu ke světu, nové služby světu obnovenými silami obrozeného člověka“³⁹. Pokud se tak stane, můžeme prohlásit, že takový člověk se rozhodl konat podle principů svého vyššího svědomí, přičemž došlo k „obrácení a uchvácení“⁴⁰ jeho vnitřní bytosti „něčím vyšším“⁴¹ takovým způsobem, „kterému přísluší název znovuzrození“⁴².

2.8.1. Prozatímní shrnutí

Člověk musí být dosti odvážný na to, aby myšlenky na své provinění nevytěsnil a raději na něj zapomněl. Při procesu sebevyjasňování se člověk plně odhaluje buď před druhými, nebo jen v intimním dialogu před svým Bohem. Nicméně v obou zmiňovaných případech se jedná o poctivé a plné sebeodhalení až k samému jádru lidské individuality. Jen tak je možno si ve svém nitru uvědomit veškeré dopady svého provinění na celý svět.

Jestli jsme si již plně uvědomili své provinění a zdali pak jsme na něj dokázali nahlédnout okem vyššího svědomí, poznáme podle toho, jestli jsme ještě stále udiveni tím, co jsme spáchali. Takový stav totiž znamená, že jsme doposud postupovali stále ještě nesprávně. Jen ten, kdo již rozpustil všechny představy o sobě samém, a jen ten, kdo je ochoten si připustit mnohou nehezku pravdu o sobě samém, jen ten se může díky prožitku své osobní viny a správnému nakládání se svým proviněním znovuzrodit.

³⁸ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 189

³⁹ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 189

⁴⁰ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 189

⁴¹ Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 189

⁴² Buber in Bolest a Naděje, 1992, s. 189

3 Život Karla Jaspere

Následující kapitola má za cíl stručně zdokumentovat životní vývoj Karla Jaspere. Kapitola popisuje Jaspersovo vzdělání od gymnaziálních studií přes krátké koketování s právy až po jeho dva doktoráty z psychologie a filosofie.

V kapitole se dočteme o Jaspersovu zpočátku nejistém postoji vůči stále populárnější a mocnější politické straně národních socialistů až po jeho jednoznačný názor na politickou situaci v Německu 30. a 40. let.

Ve třetí kapitole se také dočteme o Jaspersově manželství, které mělo jistě velký vliv ponejprve na jeho vlastní život a později i na jeho filosofickou tvorbu. Kapitulu ukončuje Jaspersův odchod do švýcarské Basileje, vydání knihy *Otázka viny*, ze které podstatnou měrou čerpá čtvrtá kapitola, zřeknutí se německého občanství a Jaspersova smrt v roce 1969.

Karl Jaspers se narodil v severoněmeckém městě Oldenburg v roce 1883. Společenské prostředí, ve kterém malý Karl vyrůstal, bylo silně ovlivňováno německým liberalismem. Tento liberální duch tehdejší doby měl vliv na utváření Jaspersova raného smýšlení, jež se později odrazilo ve volbě jeho vysokoškolského vzdělávání.

Přestože Jaspers odmítá, že by byl kdy ovlivněn jakoukoliv konkrétní církevní naukou, připouští, že jeho myšlení mohlo být přece jen ovlivněno německým protestantismem.

Vzdělání Karla Jaspere bylo velmi různorodé. Po studiích na humanitně orientovaném gymnáziu se na naléhání svého otce dává zapsat na práva, ale po třech semestrech studium práv ukončuje a pokračuje na fakultě medicíny, kde v roce 1908 získává doktorát. Svůj druhý doktorát získává na filosofické fakultě univerzity v Heidelbergu po úspěšném ukončení studia psychologie. V roce 1921 se na stejném místě stává profesorem filosofie. Mezi Jaspersova první díla se řadí psychologické práce, jakými např. jsou: *Obecná psychopatologie (General Psychopathology)* a *Psychologie světónávorů (Psychology of World Views)*. Tuto druhou práci z roku 1919 lze nazvat dílem přechodovým, poněvadž v ní Jaspers využívá psychologických metod, které jsou však ovlivněny filosofickými vlivy a rozvíjejí se v důslednou filosofickou nauku. Tato kniha také obsahuje – třebaže teprve v počátečních fázích – fragmenty Jaspersovy pozdější existenciální filosofie.

Svoji profesní kariéru zahajuje Karl Jaspers v roce 1909 jako psychiatr v Heidelbergu, kde se setkává s Maxem Weberem a dalšími intelektuály, kteří na něj mají později značný filosofický vliv. Roku 1910 pojme za svoji životní družku židovskou dívku jménem Gertruda Mayerová. V roce 1913 svoji psychiatrickou praxi opouští a začíná se plně soustředit na svoji filosofickou dráhu.

Roku 1920 se Jaspers seznamuje s Martinem Heideggerem. Když v roce 1933 Heidegger vstupuje do NSDAP, což je pro Karla Jasperse nepřekonatelný názorový i ideový rozkol, je jejich přátelství skončeno. Od roku 1922 se Jaspers podílí na vedení univerzity a na svém místě působí až do roku 1937, kdy je vyloučen ze správy univerzity kvůli svým antifašistickým názorům a kvůli židovskému původu své ženy.

Po roce 1933 se Jaspers snaží nevystupovat příliš kriticky vůči právě se moci chápajícímu nacistickému režimu. Jestli je to z důvodu ochrany své ženy i své vlastní osoby, nebo je to kvůli částečnému sympatizování s politikou NSDAP, nevíme. Nicméně v posledních letech Výmarské republiky Jaspers publikuje kontroverzní politickou práci (*Die geistige Situation der Zeit*), ve které – ke své pozdější lítosti – nejednoznačně vyjadřuje kritiku parlamentní demokracie. V této době také opakovaně zdůrazňuje důležitost silného vůdcovství pro zachování politického pořádku v Německu.

Několik let nato, když je již jasné, jakou cestu si německý národ vyvolil, Karl Jaspers stále více odmítá politiku jediného vůdce a později se již nevyhýbá politickým tématům a zcela otevřeně vyjadřuje své postoje.

Roku 1938 mu je zakázána publikační činnost a během 2. světové války jsou oba manželé v permanentním ohrožení života. Pokusy o emigraci manželů Jaspersových jsou opakovaně z nejrůznějších důvodů zamítány. Poslední možnost emigrace se začíná rýsovat v roce 1941. Nakonec je povolení uděleno jen Karlovi, který však odmítne svoji manželku opustit, a tak oba stále setrvávají na německé půdě, pro ně již velmi nebezpečné. Karl Jaspers sepisuje závěť, opatřuje pro sebe i svou ženu cyankáli a připravuje se na nejhorší. Na jaře roku 1945 jsou manželé Jaspersovi varováni, že jsou určeni k transportu, který má proběhnout 14. dubna. Naštěstí dne 30. března obsazují Heidelberg spojenecké jednotky a nejen Jaspersovi jsou tak zachráněni.

Po roce 1945 se Jaspersův život dramaticky mění. Jaspersovo jméno mezi prvními figuruje na tzv. The White List of the US – American forces. Tento dokument uvádí všechny význačné německé osobnosti politického i intelektuálního světa, jež nebyly poskvrněny jakýmkoli napojením na NSDAP, a kterým tak byla dána možnost podílet se na procesu politické přestavby poválečného Německa. Od této chvíle začíná být Jaspers vnímán jako populární a uznávaný filosof a pedagog. V této své nové roli Karl Jaspers přispívá rozsáhlými a poučnými komentáři k otázkám německé politické orientace a občanské mravnosti.

Dále je Jaspers také odpovědný za znovuotevření univerzity v Heidelbergu, apeluje na nutnost vysokoškolských reforem, zdůrazňuje roli humanistického vzdělávání jakožto prostředku k šíření demokratických myšlenek po celém Německu a neústupně se staví proti rehabilitování pedagogů, již měli blízko k nacismu.

Z výše uvedených důvodů je jasné, že Jaspersova díla, která vznikají po roce 1945 v reakci na politické změny, jimž je německý stát v té době vystaven, musejí být nutně řazena mezi nejvýznamnější. Jaspersův příspěvek k šíření demokratické kultury v Západním Německu nabývá enormních rozměrů. Jeho texty, ale i rozhlasové promluvy částečně utváří postupně se rozvíjející demokratickou shodu v právě (roku 1949) ustanovené Spolkové republice Německo. V díle *Die Schuldfrage* (Otázka viny) se věnuje Norimberskému procesu a tvrdí, že přestože ne všichni němečtí občané by měli být oprávněně postaveni před soud za válečné zločiny, všichni Němci by měli přijmout vnitřní spoluvinu za holocaust, poněvadž jen tato kritická sebereflexe může vést ke kulturní a politické obrodě německého národa.

Pohled a názor Karla Jasperse na znovusjednocení Němců byl též velmi významný. Razantně odmítal názory, že snaha po novém sjednocení Německa nezůstává infikována nežádoucími vlivy minulých idejí, jež brání elementárnímu přesměrování německého politického života. Aby podpořil své přesvědčení o nedostatečné vnitřní proměně německého národa, Jaspers se vzdává německého občanství, stává se švýcarským občanem a působí jako profesor na univerzitě v Basileji. Ve svých posledních pracích – nedlouho před smrtí v roce 1969 – Jaspers sám sebe situuje politicky spíše nalevo, a dokonce prohlašuje, že jen zákonnou revolucí lze zajistit, aby německý stát začal konečně fungovat na základech demokratického ústavního pořádku.

4 Problematika viny podle Karla Jasperse

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na čtyři druhy viny, jež Karl Jaspers ve svém díle *Otázka viny* rozlišuje. Prvním druhem viny je vina kriminální, kterou obvykle určuje soud či jiná forma společností uznané trestní autority. Dalším druhem viny je vina politická, která je navázána na státní zřízení a může dopadat jak na osoby přímo a značnou měrou ovlivňující chod, fungování a směřování státu, tak i na běžné občany. Třetím možným druhem dle Karla Jasperse je vina morální. Vinou morální disponuje individuální svědomí, které buď tento druh viny nakládá na jedince jako přetěžké břímě, nebo jej z jedince snímá stejně lehce jako žolíkovou kartu z balíčku karet. Posledním druhem viny je vina metafyzická, která dle Jasperse dopadá jen na osoby, jež mají mezi sebou nejužší lidské pouto. Čtvrtá kapitola se však také věnuje nové interpretaci pojmu metafyzické viny a snaží se názorně popsat, jak je možné s tímto druhem viny nakládat v částečně nové perspektivě pohledu.

4.1. Kriminální vina

Karl Jaspers ve svých úvahách k výše uvedenému problému rozlišuje čtyři druhy viny.

První kategorií je vina kriminální. Vina, která je zjevná a poměrně snadno rozpoznatelná. Tento druh viny se naplňuje v konkrétních činech jednotlivce, které nejsou v souladu s právními normami daného státu. Kriminální vina tedy pramení z protiprávního jednání. Zdali je jednání konkrétní osoby protiprávní nebo ne, rozhoduje soud jakožto poslední instance v celé oblasti kriminální viny.

Z právního hlediska je pro zachování ideálního fungování soudu nutná základní podmínka – NESTRANNOST. Pokud však nahlédneme tento problém z hlediska teologického, můžeme se rázem ocitnout na zcela jiném okraji argumentačního spektra. Teologická argumentace vycházející ze stejného předpokladu – „Duchu práva odpovídá nejlépe stará zásada *suum cuique* – dej každému, co mu patří. Co mu však patří? Jak to máme určit? Podle rozšířeného hlediska je člověk spravedlivý, když je nestranný“⁴³ - se táže, zda máme toto pojetí spravedlnosti považovat za dostatečné. Pokud se ptáme po spravedlnosti z hlediska biblické tradice, nemůžeme prohlásit, že Bůh je a vždy byl nestranný. Na Bohu biblické tradice je totiž něco, co rozhodně nemůžeme nazvat nestranností. Je to Boží Milost. „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví“ (Ex 20,2; Dt 5,6), zní první příkázání. Hospodin vyvádí svůj lid z pout nesvobody. Bůh dále také ochraňuje všechny sociálně znevýhodněné skupiny obyvatelstva – ujímá se vdov a sirotků, cizinců i bezdomovců.

⁴³ Volf, 1996, s. 248

„Bůh zachází s různými lidmi různě, aby se všem dostalo spravedlivého soudu.“⁴⁴
„Nestrannost není božská ctnost, ale lidský prostředek, jímž zakrýváme nedostatek zájmu na straně jedné a zkaženost našich náklonností na straně druhé.“⁴⁵ Můžeme tedy prohlásit, že křesťanský Bůh je nespravedlivý? Z hlediska nedostatku nestrannosti – dost možná ano. Nebo také můžeme prohlásit, „že spravedlnost, která je rovnostářská a abstraktní, je nespravedlivá“⁴⁶.

4.2. Politická vina

Druhou známou vinou je podle Jasperse vina politická. Tento druh viny se váže na politickou funkci vykonávanou na území státu, který na politika delegoval určitá práva a povinnosti, s nimiž je neoddělitelně spojena povinnost odpovědnosti k činům státu, na nichž se politik delegovanými právy a povinnostmi podílí. Politická vina se také přímo vztahuje na každého jednotlivého příslušníka konkrétního státu, protože i občan je určitou měrou odpovědný za činy zvolených představitelů občanské moci, a tak i za směřování celého národa. A navíc, řadový občan nese na svých bedrech politickou vinu nejen pro svoji účast (či neúčast) ve volebním procesu, ale také již pro samotnou existenci (život) na území státu, v němž žije. Tímto svým ‚obyčejným‘ životem, ať už angažovaným nebo neangažovaným, také přispívá svým jedinečným způsobem k finální podobě své domoviny.

Jsou tedy všichni Němci odpovědní za hrůzy druhé světové války? „Ano, pokud jsme strpěli, aby u nás vznikl takový režim. Ne – pokud mnozí z nás byli svou nejvnitřnější podstatou nepřáteli tohoto zla.“⁴⁷ Přijmout politickou vinu dle Jasperse znamená přijmout též vinu kolektivní, ale ne ve smyslu morálním či metafyzickým. Znamená to přijmout odpovědnost za své spoluobčany i za svůj stát, jehož jsme součástí.

4.3. Morální vina

Třetím druhem viny, který Jaspers uvádí, je vina morální. Tohoto druhu viny se dopouští člověk, který vykoná čin, jenž není v souladu buď s jeho vlastním svědomím, nebo je v nesouladu s obecně přijímanými definicemi správnosti a nesprávnosti. Proto může být člověku dopouštějícímu se morálních přestupků nápomocna i druhá osoba, která jej na prohřešky upozorní. Ale ani v případech, ve kterých jedince dopouštějícího se morálních poklesků nikdo neupozorní na nesprávnost jeho jednání, není možné se ze spáchaných činů vyvinut odvoláváním se na nečinnost (neupozornování) druhých.

⁴⁴ Volf, 1996, s. 250

⁴⁵ Oppenheimer, 1983 in Volf, 1996, s. 250

⁴⁶ Volf, 1996, s. 251

⁴⁷ Jaspers, 2006, s. 65

V člověku je stále přítomen funkční hlas svědomí, jenž nemůže být vymazán. Svědomí totiž plní vždy svoji funkci a tak upozorňuje na správnost či nesprávnost lidského jednání. To jen člověk může plně využít své svobody k tomu, aby hlas svého svědomí ignoroval nebo mu naslouchal. Takže ani v případech válečných zločinů není možné se odvolávat na skutečnost, že dotyčný jen plnil rozkazy, a není tedy za své činy odpovědný. Svědomí je v člověku přítomné vždy, ne vždy je mu však nasloucháno.

Morální vina se však vztahuje jen na ty, již „popřávají místo svědomí a lítosti“⁴⁸. Hitler a jeho nejbližší spolupracovníci nespádají do rámce morální viny, „pokud ji sami vůbec nepocitují“⁴⁹. Jestliže takoví lidé sami sebe nesoudí a neshledávají se provinivšími, nemůžeme v jejich případech mluvit o morální vině. Jen ten, kdo sám sebe odsoudil, může trpět pocitem morální viny. S tímto pojetím morální viny nesouhlasí Jaspersova bývalá žákyně Hannah Arendtová (in Levy and Sznajder 2010), která tvrdí, že pokud morální i metafyzická vina (kap. 4.5.) je podřízena pouze a jenom soudu individuálního svědomí, dává zločinům, které byly spáchány kolektivně, individuální charakter, což dle Arendtové vytváří nepřekonatelnou překážku pro vzájemné kolektivní smíření.

4.4. Provázanost politické a morální viny

Karl Jaspers sice rozděluje vinu na politickou a morální, ale zároveň si je vědom, že není možné plně oddělovat politické poměry státu, ve kterém člověk žije, a způsob života. Neexistuje absolutní oddělení člověka od státu. Snad jen pokud by člověk žil jako poustevník, ale i tak bychom mohli hovořit o míře určitého vzájemného působení.

To, jak člověk žije, ovlivňuje fungování celého státu. A zase to, jak si vede stát, ovlivňuje způsob života občanů, kteří v něm žijí. Proto není možné plně oddělit morální a politickou vinu. Politické jednání v sobě nese rozměr morálnosti či nemorálnosti a všichni občané jsou odpovědní za jednání svého státu. Ti z Němců, již nesouhlasili s politikou jediného vůdce, a tudíž se cítili nesvobodnými ve své zemi, ti se domnívají, že žádnou vinu nenesou. Není tomu tak. Přestože morální vinu nese vždy jen konkrétní člověk, je v radostném následování i útrpném snášení čelních státních představitelů cosi morálně vinného. Proto je nutné, aby si každý Němec uvědomil svoji kolektivní vinu. Z tohoto druhu uvědomění pak může vzejít výzva pro každého německého občana k přetvoření a obrodě všeho zhoubného, co vzešlo ze dna účelově pokřivených národně sociálních ideálů.

⁴⁸ Jaspers, 2006, s. 67

⁴⁹ Jaspers, 2006, s. 67

Toto je úkolem pro každého zodpovědného Němce uvědomujícího si svůj díl kolektivní viny. Je na čase „stát se Němci, jakými ještě nejsme, nýbrž máme být“⁵⁰.

4.4.1. Prozatímní shrnutí

Vina kriminální dopadá na konkrétního jednotlivce či skupinu za porušení právních norem. O tom, zda došlo k jejich porušení či ne, rozhoduje soud.

S politickou vinou je to už o poznání složitější. O politické vině může také rozhodovat soud (např. v případě státníků, již se zpronevěřili svému poslání), ale politická vina je též provázána s vinou morální a o morální vině (jak již bylo předesláno v kap. 4.3.) rozhoduje individuální svědomí každého jednotlivce. Takže i řadový občan může být skutečně politicky vinen, pokud se zevně či vnitřně ztotožnil s nacistickým režimem. Samozřejmě že ten, kdo vnitřně podporoval Hitlerův zločinný aparát, nebude souzen německou či jinou státní mocí, ale může být souzen a odsouzen vlastním svědomím – jedná se o morální vinu.

4.5. Metafyzická vina

Posledním druhem viny, který Karl Jaspers rozlišuje, je vina metafyzická. V úvahách o metafyzické vině Karl Jaspers vychází z předpokládané mezilidské solidarity. Všichni jsme lidé, tedy stejný druh, jenž má stejné možnosti a stejná omezení. Stejné radosti a starosti, které jsou svázány s naším lidstvím. Naše lidství jest to, co nás všechny neoddělitelně vzájemně spojuje, přestože na tento fakt ve víru osobních žádostí a přesvědčení mnohokrát zapomínáme a bezhlavě se necháváme unášet divokou bystřinou našich plánů, představ a názorů, které nám nedovolí pamatovat na náš společný lidský základ, jenž nás všechny neoddělitelně spojuje. A tak častokrát musíme čekat až na extrémně vyhrocené situace (mezní situace), ve kterých si opět uvědomíme naši solidaritu s druhými jakožto vlastním obrazem z hlediska našeho společného základu s názvem lidství.

Jestliže vidíme svého bližního, jak trpí, a nic neuděláme pro umenšení jeho strádání, jsme spoluviníky, poněvadž „každý člověk dostal (od Boha, ať si to uvědomuje či ne), určitou míru moci, tj. svobody něco udělat, něco mohl (a tudíž a tou měrou i za něco mohl). Kdo tuto moc zneužil či zanedbal, kdo raději nebyl ochoten svou svobodu objevit a realizovat (viděl sebe sama jen jako oběť a produkt vnějších poměrů), je vinen.“⁵¹ Karl Jaspers se v rozboru pojmu metafyzické viny přednostně dotýká problému druhé světové války z německého pohledu a odpovědnosti německého národa za šestileté válečné utrpení celého světa.

⁵⁰ Jaspers, 2006, s. 89

⁵¹ Halík, 2010, s. 185

Taktéž se dotýká těch, již byli svědky usmrcování druhých, a přežili. Tito přeživší nemohli nikoho zachránit, avšak mohli zemřít společně s usmrcovanými a jedině tak se mohli uchránit dopadu metafyzické viny, že nevykonali dostatek pro záchranu druhého. Karl Jaspers se také domnívá, že schopnost vrcholného soucítění s utrpení druhého není možná v kontextu národa či skupiny, je možná jen mezi lidmi, již mají mezi sebou „nejužší lidský svazek“⁵². Tedy mezi lidmi, kteří bez sebe nemohou žít. V *Šifrách transcendence* Karl Jaspers zcela jasně prezentuje svůj postoj ke své manželce v rovině metafyzické viny: „Jestliže Gertrud nemohu ochránit před násilím, pak musím zemřít také – to je prostá hrdost muže. – Není to však rozhodující a ani zdaleka to nestačí.“⁵³

Jen v takových případech je člověk schopen pro druhého přinést nejvyšší bezpodmínečnou oběť. Obětovat svůj život, i když ví, že toto sebeobětování druhého stejně nezachrání.

Metafyzická vina se odlišuje od viny morální tím, že nehledí na výsledek ani na cíl. Z morálního hlediska jsme povinni nasadit svůj život ve prospěch určitého cíle, kterého, jak věříme, našim jednáním dosáhneme. Neexistuje však žádný morální požadavek, který by nabádal k obětování života ve jménu cíle, kterého není možné dosáhnout. Metafyzický druh viny však vzniká v okamžiku, kdy je druhý například utlačován (vražděn), a já se stále mohu těšit ze svých výhod (zůstávám na živu). Metafyzická vina nastupuje v okamžiku, ve kterém všechny morální požadavky již nemají svoji platnost. „Metafyzická vina je nedostatek absolutní solidarity s člověkem jako člověkem.“⁵⁴

4.5.1. Prozatímní shrnutí a komentář

Když budeme parafrázovat definici metafyzické viny dle Karla Jasperse, dopadá tento druh viny v případech, v nichž člověk neudělá dostatek pro záchranu druhého nebo se i snaží druhého zachránit, nicméně je neúspěšný a zůstává na živu. Karl Jaspers svoji metafyzickou vinu aplikuje na mezní situace válečného konfliktu, ale jistě si metafyzický druh viny můžeme převést i do našich podmínek. Pokud na chvíli odmítneme Jaspersův předpoklad, že metafyzická vina může být pocíťována jen mezi lidmi, kteří mají mezi sebou nejužší lidské pouto a nemohou bez sebe žít, tak si velice snadno můžeme představit situace, ve kterých jeden člověk má nezaslouženě (ale třeba i zasloužené vlastním úsilím) lepší podmínky k životu než druhý. Takový člověk je pak z hlediska lehce upraveného metafyzického přístupu povinen udělat co možná nejvíce pro zlepšení životních podmínek druhého.

⁵² Jaspers, 2006, s. 27

⁵³ Jaspers, 2000, s. 9

⁵⁴ Jaspers, 2006, s. 77

Pokud je takový člověk úspěšný v nápravě životních podmínek ostatních, metafyzická vina nedopadá, poněvadž zde rázem není nikdo, kdo by strádal (trpěl, byl utlačován nebo usmrcován). K takovému stavu našeho světa jsme se však zatím ještě ani v nejmenším nepřiblížili, z čehož bychom tedy mohli vyvozovat, že metafyzická vina dopadá na všechny, již soucítí, ale i na ty, již nesoucítí s druhými. Na celém světě je tolik lidí, již nejrozličnějšími způsoby strádají, a přestože se někteří z nás snaží míru jejich strádání umenšovat, ten, který pomáhá, je na tom stále lépe než ten, jemuž je pomáháno, a metafyzická vina tedy nutně stále dopadá. Jen smrtí nebo fyzickým vstupem do role trpícího (výměnou svého místa za místo toho, jenž trpí) bychom se mohli vyhnout účinkům metafyzické viny.

Závěrem prozatímního shrnutí bych se ještě rád pozastavil u Jaspersova výše uvedeného citátu, který nám říká: „Jestliže Gertrud nemohu ochránit před násilím, pak musím zemřít také – to je prostá hrdost muže. – Není to však rozhodující a ani zdaleka to nestačí.“⁵⁵ Velice nerad bych se pouštěl do polemiky s tak význačným filosofem, jakým byl Karl Jaspers, ale v souvislosti s uvedeným citátem mě napadá několik poznámek. Karl Jaspers zde opět hovoří o lidech, kteří mají k sobě nejužší lidské pouto. Není tedy potom v tomto případě pro muže snazší se obětovat, přestože jeho oběť milovanou ženu nezachrání, než zůstat na živu a např. dál nést její odkaz, bojovat proti dalšímu páchanému bezpráví, zkrátka žít a snažit se o zlepšení našeho světa, než zemřít s člověkem, bez něhož jeho život ztrácí smysl? Umírám spolu s druhým jen proto, že můj život ztrácí bez něj smysl, nebo proto, že se mu až do posledku snažím pomoci? Domnívám se, že to, o co jde především, je vnitřní postoj jedince, jenž se do výše popsané mezní situace dostal. Myslím, že člověk může se svým blízkým umírat spolu s upřímným přesvědčením o své vlastní sebeoběti pro pomoc druhému. Stejně tak se však domnívám, že člověk může zůstat na živu v plném osobním přesvědčení, že nesení břemene metafyzické viny a další pokračování v životě je to nejlepší, co pro druhého může udělat.

Jestliže přijmeme fakt, že metafyzická vina dopadá i na lidi, kteří k sobě nemají nejužší lidské pouto (tedy odmítneme část Jaspersovy definice metafyzické viny), tak můžeme prohlásit, že metafyzická vina dopadá na ty, kteří si uvědomují (to přece je projev solidarity) a zároveň částečně vnitřně vycitíují strádání druhých a zůstávají na živu nebo ve svých životních podmínkách. Nejedná se tedy o „nedostatek absolutní solidarity s člověkem jako člověkem“⁵⁶, nýbrž o absolutní dostatek solidarity s člověkem jako člověkem.

⁵⁵ Jaspers, 2000, s. 9

⁵⁶ Jaspers, 2006, s. 77

Nebo i zde snad stále můžeme hovořit o nedostatku solidarity? Možná že jen tam, kde je člověk ochoten si s trpícím vyměnit své místo (doslova!), můžeme hovořit o plné a absolutní solidaritě.

Ten, který žije a dobrovolně se zřiká svých výhod (nikoliv svého života) a svého pohodlného života v plném prospěchu pro druhého, jen ten, který si nevybírám smrt ve jménu druhého, nýbrž utrpení ve jménu druhého a pro druhého, snad může eliminovat dopady metafyzické viny na svá bedra.

4.6. Negativní a pozitivní důsledky viny

Bez ohledu na druh viny, bez ohledu na fakt, zdali si to lidská bytost uvědomuje nebo ne, vina dopadá. Vina má totiž „důsledky navenek pro lidský život, ať už to postižený chápe, nebo ne“⁵⁷. Vina dopadá na konkrétního jedince či skupinu, a tím pádem také dopadá na celý svět, který je působením viny ovlivňován.

Důsledkem kriminální viny je trest. Trest je v našem současném světě udělován nezávislým soudem. Nezávislost soudu je nutná, abychom mohli prohlásit, že pachatel byl odsouzen k spravedlivému trestu. U kriminální viny není ještě vůbec důležité, jestli pachatel uznává svůj prohřešek nebo ne. O tom, kdo je vinen či nevinen, rozhoduje soud.

Vina politická zná nejrůznější podoby svých důsledků. Může se jednat o zodpovídání se ze svých politických rozhodnutí ostatním politikům či občanům. Politik může být volán k politické odpovědnosti a může mu být pozastaven či plně odňat výkon jeho dosavadní funkce nebo se také může po politikovi chtít, aby zjednal nápravu toho, co negativně ovlivnil či způsobil.

Důsledek morální viny je uvědomění si skutečnosti, že člověk nesprávně jednal. Tento druh uvědomění je většinou následován upřímnou lítostí a v ideálním případě i změnou smýšlení a především konání.

Metafyzický druh viny je v ideálním případě doprovázen vnitřní proměnou vlastního já ve vztahu k Bohu. Takový člověk si pokorně uvědomuje intenzitu své viny a zároveň se dostává do stavu, v němž „svévole je nemožná“⁵⁸.

⁵⁷ Jaspers, 2006, s. 31

⁵⁸ Jaspers, 2006, s. 32

4.6.1. Prozatímní shrnutí a komentář

Důsledkem kriminální viny je trest, o kterém rozhoduje soud. Trest může samozřejmě nabývat nejrůznějších podob. Může se jednat o uvedení věci do původního stavu, o finanční či jiné odškodnění, o pokutu či o podmíněné nebo nepodmíněné odnětí svobody apod. Důsledky politické viny jsou obdobné jako u viny kriminální jen s tím rozdílem, že se váží na výkon politické funkce. Zároveň je však nutné dodat, že politicky odpovědní jsou i řadoví občané daného státu (viz kap. 4.2.). U morální viny je v první řadě nutné, aby člověk započal naslouchat svému svědomí. Pokud svědomí shledá člověka provinivším se, měla by se dostavit upřímná lítost, často doprovázená touhou po uvedení věci do původního pořádku, a v ideálním případě i změnou smýšlení a dalšího nedopuštění se nesprávného jednání.

Důsledky metafyzické viny jsou takové, že v lidském jedinci přestává existovat osobní vůle (svévole je nemožná). Jestliže se vytratí osobní vůle, co tedy zůstane? Může zůstat vůle druhých, tzn. že člověk plní to, co chtějí ostatní, což bude jistě častokrát ve vzájemném rozporu, a tak by takovému člověku nezbylo nic jiného, než si vybrat pouze jednu osobu, jejíž vůli bude plnit (když svévole je nemožná). Nebo je možné – a k tomu se asi spíše přikloníme, poněvadž v následujících řádcích (viz kap. 5.1.) Karl Jaspers hovoří o Bohu, že člověk bude plnit vůli Boží (slovy Martina Bubera bude následovat celkový a životní řád.).

5 Očista

V následující kapitole se dočteme, jak Karl Jaspers popisuje viníkovu očistu, co vše je nutné pro nastoupení cesty očisty učinit a také jaký je nový život vnitřně i zevně očištěného člověka.

Zpytovat své svědomí i své minulé činy, být sám k sobě kritický a upřímně se snažit o uvědomění si svých vlastních pochybení, to je první krok vedoucí k vnitřní proměně každého jednotlivce. A skrze každého uvědomělého jednotlivce se bude pozitivně proměňovat i celý národ. Cesta opačného směru není možná. Jen díky individuální práci každého jedince je možno dosáhnout proměny celého (nejen německého) národa.

Dle Tourniera (1995) je očista cestou člověka jako člověka. Jedná se o rozvinutí myšlenky viny, což je vždy jen momentem. Neděje se vnějšími činy, zevním odčiňováním nebo magií. Jedná se spíše o „vnitřní pochod, který není ničím, co lze jednou provždy vyřídit, nýbrž neustávajícím procesem, v němž se člověk stává sebou samým. Očista je věcí naší svobody. Stále znovu stojí každý na rozcestí: jedna cesta vede k očistě, druhá do nečistoty.“⁵⁹

Občan německého národa, jenž se cítí nevinný, nutně přehazuje svoji vinu na druhé a sám ve svých očích zůstává zcela neposkvřený. „Jak daleko jsme dospěli s vnitřní očistou založenou na vědomí viny, dozvídáme se z našeho postoje k útokům. Bez vědomí viny zůstává naše reakce na každý útok protiútokem.“⁶⁰

Takový neočištěný člověk je ještě navíc zcela nesolidární s ostatními, a tím i sám sebe vyčleňuje nejen z celého německého národa, ale i z celého světového společenství. Proč vůbec Karl Jaspers hovoří v problematice viny o očistě? Poněvadž je nutné se očistit. Očistit se od viny takového druhu a intenzity, jakou člověk sám v sobě nalézá. Možnost, jak očistit sám sebe, vede jen skrze postupný vývoj nápravy, pokání, vnitřní obrody a závěrečné vnitřní proměny.

5.1. Způsob očisty

Jestliže se člověk dopustí nesprávného jednání, očista znamená v první řadě zjednat nápravu (např. v případě očisty německého národa, jenž je zodpovědný za rozpoutání druhé světové války, to znamená zevně i vnitřně souhlasit s podmínkami vítězných mocností a podílet se co možná největší měrou při nápravě toho, co bylo zničeno).

⁵⁹ Tournier, 1995, s. 136

⁶⁰ Tournier, 1995, s. 137

Člověk, jenž si hluboce uvědomuje svoji vinu, chce zjednávat nápravu nejen tam, kde sám obecně uznávaný řád porušil, ale i tam, kde je světový řád porušován, ať již kýmkoli nebo čímkoli.

V případech, ve kterých chce člověk napravit to, co způsobil, se však jeho osobní prožitek liší. Cítí se více vinen i více zainteresován na celé záležitosti než v případech, ve kterých není původcem zla. V situacích, kdy člověk pomáhá jen proto, že je zde nějaké utrpení, dochází ve vědomí člověka ke smazávání rozdílů mezi jednotlivými druhy utrpení. Pro nastoupení cesty vnitřní očisty je však nezbytné, aby docházelo k rozlišování mezi druhem utrpení, jež viník způsobil, a utrpením, jež bylo způsobeno někým jiným.

„Opravdové pokání vyžaduje, abychom se, tak říkajíc, vyprostili z oné spleti malých a velkých provinění, jež jsou tak charakteristická pro naše společenské kontakty, přestali se ospravedlňovat a obviňovat druhé a vzali vinu prostě na sebe“⁶¹, tím se započne život, který již nebude prožíván zcela bezstarostným a nezatíženým způsobem, nýbrž bude žit s neustálým, vždy přítomným vědomím závazku a povinnosti vůči ostatním. Důsledkem tak bude uskrovnění a pokora, jež budou plynout z vědomí nedokonalosti a konečnosti. Když se pokora stane součástí naší podstaty, můžeme se pokusit v našich, láskou a respektem naplněných vztazích rozjímat o pravdě a vzájemně se tak obohacovat.

Pak budeme schopni a ochotni snášet to, co nám bude zde na Zemi přisouzeno, bez toho, aniž bychom si činili nároky na konkrétní výsledek našeho života nebo našich činností.

Cesta očisty není záležitostí vnějších činů. Očista se odehrává v nitru člověka, jenž se znovu a znovu (každý den) vnitřně rozhoduje, jakou cestou se vydá. Jeden směr vede do čistoty, druhý do nečistoty. Proto má každý svůj vlastní způsob očisty, který nemůže být diktován zvenčí. Obecné úvahy o následování cesty čistoty mohou tak ukazovat jen přibližný směr, nikoliv individuální cestu, kterou si každý musí nalézt a prošlapat zcela sám.

Cesta očisty tedy znamená neustále uvažovat o svém minulém provinění, ale i o svých současných činech. U úvah to však nesmí skončit! Úvahy musí být doplněny konkrétním závěrem, jenž se začne projevovat v osobním životě.

Jen za předpokladu, že jsme si vědomi své vlastní viny v našem životě, přestáváme reagovat na každý útok protiútokem, „neboť teprve z vědomí viny vyrůstá vědomí solidarity a společné odpovědnosti, bez nichž není svoboda možná“⁶². Pocity osobní pýchy a vzdoru jsou tak umenšeny.

⁶¹ Volf, 2005, s. 137

⁶² Jaspers, 2006, s. 137

Očista nás osvobozuje od připoutanosti k budoucímu dění. Nemůžeme od vnitřní očisty očekávat nový, šťastnější život. Jen ten, jenž je připraven na to, co přijde, je vnitřně očištěn.

Očištěný člověk je schopen žít s vědomím, že jeho činy nebudou naplněny podle jeho tužeb a přání. Je schopen žít s vědomím dočasnosti a relativnosti všeho, co jej obklopuje. Je si vědom své vlastní konečnosti i dočasnosti všeho ostatního.

Očištěnému člověku totiž „stačí, že existuje Bůh. Když vše mizí, Bůh jest; to je jediný pevný bod.“⁶³ – „Daß Gott ist, ist genug. Wenn alles verschwindet, Gott ist, das ist der einzige feste Punkt.“⁶⁴

5.1.1. Prozatímní shrnutí

Karl Jaspers poukazuje na nutnost, aby se každý občan německého národa intenzivně zahleděl do svého svědomí, do své minulosti, a pokud shledává ve svém životě jakékoliv jednání jako nesprávné, aby podnikl nezbytné kroky (nápravu, změnu smýšlení i chování apod.), protože jen tak se bude skrze každého takového jednotlivce proměňovat celý (my dodáváme nejen) německý národ.

Nutno ale mít na paměti, že očištná cesta není vůbec nic snadného. V každém okamžiku se člověk musí rozhodovat mezi dvěma možnostmi. Jedna vede k čistotě, druhá k jejímu opaku. Jak úspěšně si člověk stojí na své individuální očištné cestě, můžeme poznat dle toho, jak reaguje na útoky druhých. Pokud je totiž neočištěnému člověku třeba i jen mírně připomenuto jeho provinění, takový jedinec ihned přechází do protiútoků a jakýkoliv druh své viny popírá.

V praxi dochází k výkonu očisty v první řadě tím, že člověk zjedná nápravu. Je nutné pomáhat nejen tam, kde člověk samotný ustanovený řád porušil (tam zejména), ale i tam, kde je řád porušován někým jiným.

Je nezbytné vzít svoje provinění plně na svá bedra. Takovýto postoj však může znamenat, že člověk, jenž si plně znovu a znovu uvědomuje hloubku svého provinění, nebude již nikdy žít plně bezstarostným životem, poněvadž břemeno viny neskutečně tíží. Výsledkem nesení takového břemene však bude uskrovnění a zpokornění. Takový člověk bude schopen i ochoten snášet vše, co na něj osud naloží, a jedinou, ale zcela dostačující útěchou a životní pomocí mu bude vědomí, že i když vše pomine, Bůh jest.

⁶³ Jaspers, 2006, s. 139

⁶⁴ Jaspers, 1947, s. 96

6 Oběť versus viník

Ve výše uvedených kapitolách jsme se věnovali problematice viny z pohledu dvou význačných světových existenciálních filosofů – Martina Bubera a Karla Jasperse. Oba autoři se zabývají problematikou viny a zejména se pak zaměřují na viníka samotného. Z důvodu vyváženosti bych se v následujících řádcích rád zaměřil na druhou a bohužel nezbytnou polovinu celého problému viny – tedy na oběť. Nebudu však na oběť nahlížet z hlediska nápomocného jednání, které oběti jistojistě náleží, ale rád bych se věnoval častokrát tolik striktně rozlišovanému rozdílu mezi viníkem a jeho obětí.

Jestliže se snažíme problematiku viny nahlédnout z pohledu oběti, tak nejprve uveďme, koho tímto pojmem vlastně vůbec míníme. Oběti se může např. rozumět jakákoliv fyzická osoba, „která utrpěla újmu včetně fyzické, duševní či citové újmy či hmotnou ztrátu, které byly přímo způsobeny trestným činem“⁶⁵, ale též i rodinný příslušník „osoby, jejíž smrt byla přímo způsobena trestným činem, a který v důsledku smrti této osoby utrpěl újmu“⁶⁶.

Není asi příliš těžké se vžít do situace oběti. Určitě všichni z nás nalezneme ve svých životech mnoho a mnoho situací, v nichž se nám dělo nebo dokonce bylo na nás páčáno bezpráví. Jaké to vlastně je být obětí? Jsou určité situace, v nichž je to více než politováníhodný pocit. Zcela jistě existují momenty, kdy je oběť vystavena skutečnému fyzickému, emocionálnímu či materiálnímu strádání. V takových situacích nikdo jistě nechce oběti odpírat její právo dovolat se spravedlnosti či svých práv. Slovy Miroslava Volfa (1996) se můžeme ptát a zároveň si odpovídat: „Je hněv proti bezpráví na místě? Jistě! Musí být pachatel zadržen? Na každý pád! Je trest za způsobené násilí nutný? Pravděpodobně ano.“⁶⁷

Avšak i v takovýchto krajních situacích, ve kterých jde skutečně o život, zdraví či majetek, se může oběť pokusit, aby se všechny tyto nikým nezpochybňované a právoplatné kroky v boji proti bezpráví odehrávaly „v kontextu vůle druhého obejmout“⁶⁸, poněvadž „jen naše vzájemná objetí v náručí trojjediného Boha nám dovolí nalézt vykoupení a zakusit dokonalou spravedlnost“⁶⁹.

⁶⁵ Směrnice EP a REU, dostupné na: http://www.bkb.cz/files/files/smernice_obeti_tc_2012_29_eu_cz.pdf

⁶⁶ Směrnice EP a REU, dostupné na: http://www.bkb.cz/files/files/smernice_obeti_tc_2012_29_eu_cz.pdf

⁶⁷ Volf, 1996, s. 253

⁶⁸ Volf, 1996, s. 253

⁶⁹ Volf, 1996, s. 253

Jestliže již nebudeme více hovořit o situacích, v nichž je člověk vystaven skutečnému ohrožení života či zdraví (jako např. znásilněná žena či způsobená smrt dítěte) a nebudeme již více tyto poškozené nabádat k tomu, aby uplatňování práva se odehrávalo ve výše zmíněném kontextu druhého obejmout – poněvadž ten, kdo něco podobného neprožil, jistě nemá právo takto hovořit a mentorovat, tak bychom alespoň mohli pohovořit o situacích, které jistě zažíváme každý z nás a v nichž se též častokrát můžeme pocíťovat jakožto oběti.

Vztahy mezi lidmi jsou bohužel nikdy nevysychající studnicí pocitů viny či ublíženosti. Zaměřme se tedy prosím na pocit ublíženosti, tedy na údajnou či reálnou oběť.

Tomáš Halík (2010) na základě své pastorační praxe popisuje společného jmenovatele, který častokrát doprovází manželskou nevěru a shledává až značně zvláštním, jakou důležitou roli v těchto politováníhodných životních situacích „hraje schopnost člověka přesvědčit se o své údajné jedinečnosti“⁷⁰. Nevěrný manžel je častokrát vnitřně přesvědčen, že on nikdy své žádosti nepodlehne: „On to na rozdíl od všech, kteří byli v podobné situaci, zvládne! Podobně u zrazené manželky démon ješitnosti prohlubuje bolest a ochromuje ochotu smířit se a odpustit: ‚Já vím, že se to stává, ale jak to mohl udělat mně!‘“⁷¹ A pokud se k tomuto postoji v budoucnu ještě přidruží další démoni, jako např. že „podvedená manželka zjistí, že jí stav provinilosti manžela přináší také jisté výhody, příběh se ještě více patologizuje“⁷².

Je snad mezi námi někdo, kdo by byl ochoten dobrovolně se vzdát svého vlastního pocitu výjimečnosti? A co dalšího nám může poskytnout status oběti? Jak výše naznačuje Tomáš Halík, v manželství může dokonce role oběti přinášet jisté výhody. O jaké výhody jde? Tak to si jistě každý z nás doplníme podle svých vlastních přání a tužeb! A co teprve vědomí toho, že my jsme ti správní/dobří, na nichž bylo spácháno provinění! ‚On je viník. Já jsem nikomu nic neudělal, já jsem přece oběť!‘, se nám může nést našimi způsobenou újmou opanovanými hlavami.

A teď, v takovýchto situacích, kdy si konečně můžeme užít pocitu výjimečnosti, dobroty a správnosti, z nichž ještě mnohdy mohou pramenit nejrůznější výhody, přispěchá např. náš první demokratický prezident Václav Havel (1990) a začne uvažovat o tom, čím každý „z nás původně je, resp. čím každý z nás má – nezávisle na stavu světa – základní možnost se stát, totiž jako svéprávná bytost, schopná odpovědnosti ke světu a za svět“⁷³. V tom, jaké nejrůznější podoby může nabývat odpovědnost ke světu a za svět, nám může být inspirací Jürgen Moltmann (in Jandejsek a kol. 2010) se svojí odpovědností a láskou za své nepřátele.

⁷⁰ Halík, 2010, s. 190–191

⁷¹ Halík, 2010, s. 190–191

⁷² Halík, 2010, s. 191

⁷³ Havel, 1995, s. 351

„Láska k nepřítelům je podle Kázání na hoře dokonalou formou lásky k bližnímu odpovídající lásce Boží a je cestou k trvalému míru na zemi.“⁷⁴ Láska k nepřítelům je láskou tvůrčí, poněvadž ten, „kdo odplácí zlo dobrem, ten už jen nereaguje, nýbrž tvoří něco nového“⁷⁵. Zároveň se také ptáme, jak můžeme našeho nepřítele zbavit nepřátelskosti. Jak jej můžeme vysvobodit z pout nenávisti a agrese. Jistě ne tím, že mu budeme odplácet stejnou mincí. Zde můžeme jistě vidět určitou paralelu mezi nepřítelem a viníkem, a pokud chceme, můžeme Motlmannovu odpovědnost za nepřítele vztáhnout i na toho, jenž se vůči nám (údajně či reálně) provinil.

Zpět ale k našim tolik žádaným a úzkostlivě chráněným pocitům, které pramení někdy až z tolik chtěné a opečovávané role oběti. Jak Martin Buber, tak i Karl Jaspers hovoří v souvislosti s problematikou viny o přijetí viny, pokání, nápravě, ale i následné vnitřní proměně toho, jenž se provinil. Nejsou však vnitřní, ale i vnější oběti a úsilí, které musí viník podstupovat na cestě, na níž je jeho vina definitivně smazána, něčím obdobným, čím musí projít člověk, jenž se stal obětí? Je snad lehčí vzdát se svého pocitu výjimečnosti („jak mně se to mohlo stát!“), dobroty a správnosti („já jsem poškozený, on je viník!“), výhod („ty jsi to udělal a teď si to odčín!“), pocitu ublíženosti („já chudák!“), nebo snad dokonce přijetí nového pohledu na svět a druhé, totiž, že „člověk ani neví, kolika lidem ublížil“⁷⁶ a dost možná ani neví, kolika lidem pomohl, aniž by se o tom kdy vůbec dozvěděl.

Podle Hannah Arendtové (in Levy and Sznaider 2010) je nutné, aby viník a oběť byli ochotni sdílet společný prostor. Je to jen morální rovnost mezi obětí a viníkem, na které skutečně záleží, poněvadž jen vzájemné dobrovolné sdílení toho, co jsme každý z nás prožili či prožíváme, nás může osvobodit z pout minulosti. Tak již snad nemusíme více přemýšlet v rovině názvu této kapitoly *Oběť versus viník* a můžeme nechat oběť a viníka splynout v jedno.

⁷⁴ Jandejsek a kol., 2010, s. 126

⁷⁵ Jandejsek a kol., 2010, s. 126

⁷⁶ Čapek, 1978, s. 153

7 Závěrečné shrnutí a srovnání

7.1. Závěrečné shrnutí

Buberův text *Vina a pocit viny* vzniká v době, ve které je na vzestupu psychoanalýza, což v praxi znamená, že se začíná formovat nová pomáhající profese – psychoterapie. Jejím otcem zakladatelem je Sigmund Freud se svojí psychoanalytickou teorií osobnosti. Později „ve třicátých letech někteří psychoanalytici v Americe freudovskou doktrínu změnili a významně rozšířili a často se od hlavního psychoanalytického proudu distancovali“⁷⁷, a tak začínají vznikat nové teorie osobnosti a s nimi související psychoterapeutické systémy, které mají za cíl zjednat nápravu či přinést úlevu klientově psychice. Martin Buber, který sám v raném dětství a snad ani později (se svým otcem se začíná pravidelně stýkat až v devíti letech) nepocítil vřelou rodičovskou lásku, si uvědomuje, jak moc je vztah mezi lidmi důležitý a plodný. Proto se Martin Buber zaměřuje na vztah mezi pacientem a psychoterapeutem a snaží se nám přiblížit, jak moc je důležité, aby terapeut přijal pacienta plně za svého.

Z hlediska problému viny Martin Buber rozlišuje mezi vinou samotnou, která vzniká prohřešením se proti celkovému životnímu řádu, a pocitem viny, jenž může být opodstatněný, jestliže došlo k narušení celkového životního řádu, a k němuž by také měl pracovník klienta přivést, anebo neopodstatněný (viz kap. 2.2.). Buber dále spatřuje ústřední jádro viny v provinění se vůči druhému (vina, která odmítá přijmout ostatní viz kap. 2.4, vina jako zhroucení vztahů mezi mnou a ostatními viz kap. 2.2).

Martin Buber pak dále rozpracovává, jak již s uskutečněnou vinou nakládat. Rozlišuje tři oblasti, v nichž může dojít k vypořádání se s vinou. První je sféra práva, ve které rozhoduje o tom, co je vinné jednání a co ne, soud. Dále je zde také sféra víry, ve které o vině či odpuštění rozhoduje Bůh v individuálním a soukromém rozhovoru s viníkem (viník a Bůh, Bůh a viník). Pak je zde ale oblast, na kterou se Martin Buber zaměřuje nejvíce, neboť v ní vidí možnost nápomocné účasti i dalších osob. V tomto případě se jedná o oblast svědomí, v němž si viník i za přispění terapeuta či přítele musí svoji vinu sebevysvětlit, ve svém sebevysvětlění pak musí setrvat tak dlouho, dokud není doveden až ke smíření se sebou i ostatními a zároveň je v něm započat nový život.

⁷⁷ Hunt, 2000, s. 536

Karl Jaspers píše svůj text *Otázka viny* v roce 1946. Šestileté utrpení celého světa zapříčiněné (Karl Jaspers by se možná neostýchal napsat německým národem) Adolfem Hitlerem je konečně u konce. Čas materiálního, ale též existenciálního utrpení celého lidstva již pominul, ale o to naléhavěji se dostavuje čas hromadného zúčtování, přerozdělování světové moci, čas Norimberských procesů, ale i též čas individuálního vypořádávání se s vinou – zejména pak pro německého občana.

Dost možná, že se Karl Jaspers svým dílem *Otázka viny* snažil sám v sobě vypořádat s faktem, že byl nejen občanem státu, který rozpoutal zatím největší utrpení lidstva v celé jeho historii, ale též s faktem, že se ve třicátých letech 20. století z počátku nepříliš aktivně vymezoval proti nacistickému režimu bažícímu po ovládnutí světa. Později se Jaspersův postoj výrazně mění a jasně profiluje. Pojímá za ženu židovskou dívku Gertrud, čímž i sám sebe vystavuje smrtelnému nebezpečí ze strany nacistického mocenského systému, snažícího se o konečné řešení židovské otázky.

Spolu s Karlem Jaspersem se objevuje dělení viny do čtyř kategorií. Rozlišuje vinu kriminální, o které rozhoduje soud. Vinu politickou, o níž může rozhodovat soud, ale i individuální svědomí. Vina morální zase existuje jen u těch, kteří popřávají místo svému svědomí a lítosti. Posledním druhem viny, který Karl Jaspers rozlišuje, je vina metafyzická, jež je definována jako absolutní nedostatek solidarity člověka s člověkem, např. ve chvílích, kdy jeden člověk je usmrcován a druhý zůstává na živu. Dále Karl Jaspers popisuje očistnou cestu vedoucí od provinění až ke zcela novému pokornému a jen na Boha spoléhajícímu způsobu života.

Závěrečná kapitola *Oběť versus viník* se již primárně příliš nevztahuje k samotnému názvu této bakalářské práce, neboť se nezabývá problematikou viny z pohledu Martina Bubera ani Karla Jasperse. Zabývá se však za přispění dalších významných českých i světových autorů rozdílem mezi obětí a viníkem, resp. se snaží přinést námět na možné smazání tohoto rozdílu.

7.2. Závěrečné srovnání

Pokud se budeme snažit o nalezení vzájemných pojítek mezi Buberovým a Jaspersovým pojetím viny, můžeme naši práci započít přesně v době, kdy oba texty (*Vina a pocit viny* a *Otázka viny*) vznikají. Martin Buber svojí esejí reaguje na šíření právě se rozvíjející nové pomáhající profese – psychoterapie. Zdůrazňuje důležitost vzájemného vztahu mezi pacientem a pracovníkem, apeluje na profesní odpovědnost, uvědomování si některých úskalí pomáhajících profesí a také poukazuje na fakt, že terapeut by se měl snažit o víc, než jen plnit klientovu zakázku (viz kap. 2.4.).

Karl Jaspers svým dílem *Otázka viny* zase reaguje na fakt, že druhá světová válka, kterou rozpoutal německý národ, je již u konce. Také reaguje na skutečnost, že on sám byl a stále je (i když se později zříká německého občanství) součástí německého národa.

Když přejdeme k jednotlivým druhům viny, jak je oba autoři definují, musíme uvést, že první druh viny dle Karla Jasperse je vina kriminální, jež odpovídá sféře práva (kap. 2.5.) u Martina Bubera. O tomto druhu viny rozhoduje soud a k nápravě dochází buď doznáním, strpením trestu nebo náhradou škody (viz kap. 2.5.). Jen bych rád již v tomto okamžiku poukázal na jistou odchylku mezi vnímáním nápravy u obou filosofů. Karl Jaspers totiž striktně rozlišuje mezi viníkovým vnitřním vztahem k provinění, jež sám zapříčinil, a mezi vztahem k provinění, jež bylo způsobeno někým dalším (viz kap. 5.1.). Buber zase tvrdí, že náprava může být zjednána kdekoliv, kde byl porušen celkový životní řád, i když také poukazuje na zjednání nápravy v oblasti viníkem zapříčiněné, nicméně však tak striktně nerozlišuje viníkův vztah k provinění, které spáchal, a k provinění, které bylo spácháno jinou osobou (viz kap. 2.6.).

Dalším druhem viny, jež Karl Jaspers rozlišuje, je vina politická, která může dopadat jak na státníka (jenž zanedbal nebo se zpronevěřil svým povinnostem), tak i na řadového občana, protože každý, kdo je občanem určitého státu, má také zodpovědnost za jeho směřování (kap. 4.2.). O politické vině může opět rozhodovat soud (u Bubera sféra práva), ale též o vině či nevině v politické oblasti může rozhodovat i individuální svědomí, protože existuje vzájemná provázanost politické a morální viny (kap. 4.4.) Totiž ti, kteří vnitřně souhlasili s politikou Adolfa Hitlera, jsou jak politicky, tak i morálně vinni (kap. 4.4.). V Jaspersově propojenosti viny morální a politické můžeme spatřovat jistou podobnost s těžkou rozlišitelností Buberových skutečných a falešných pocitů viny (kap. 2.2), i když nesprávné odlišení politické či morální viny nás nezavede na životní scesti, jak k tomu v případě záměny falešných pocitů viny za skutečné (a naopak) zcela jistě dojde.

Jaspersova morální vina se jistě shoduje s Buberovou sférou svědomí (kap. 2.6.), jen bychom se mohli stále domnívat, že pocit morální viny je produktem běžného svědomí, nikoliv tedy vyššího stupně svědomí, jak o něm hovoří Martin Buber (kap. 2.6.).

Posledním druhem viny dle Karla Jasperse je vina metafyzická (kap. 4.5.). Karl Jaspers se během svého života v Německu 30. a 40. let musel vyrovnávat s reálnou možností, že jeho žena bude usmrcena nebo poslána na deportaci. Zřejmě proto Karl Jaspers rozvinul myšlenku metafyzické viny, která se může odehrávat jen mezi lidmi, kteří mají mezi sebou to nejužší lidské pouto, a která dopadá, když jeden z této dvojice je usmrcován a druhý zůstává na živu.

O žádném takovém druhu viny ani možné odpovídající sféře Martin Buber ve své eseji *Vina a pocit viny* nemluví. Martin Buber však mluví o tzv. ontické vině, která není výsledkem porušení společenských, právních norem, či dokonce ani produktem individuálního svědomí. Tato vina může dopadat, i když si ji viník není vědom, poněvadž jest vinou zakořeněnou v bytí – jest vinou vznikající prohřešením se proti celkovému životnímu řádu.

7.2.1 Ontická vina

Buberovu ontickou vinu můžeme interpretovat tak, že je zde celkový životní řád (kap. 2.6. a 2.4.), který vyžaduje určité lidské jednání. Pokud toto jednání není naplněno, dochází k prohřešení se vůči tomuto řádu (z biblického úhlu pohledu je skutečná vina ta, která je proti Bohu, viz kap. 2.2.). Tato vina může dopadat, tzn. ovlivňovat lidský život i přesto, že si jedinec není vědom ani svého prohřešení vůči celkovému životnímu řádu (Bohu), ani si neuvědomuje dopady ontické viny. Pokud připustíme tuto možnost, na první pohled nenacházíme přílišné podobnosti s Jaspersovou vinou metafyzickou, poněvadž Karl Jaspers nehovoří v případě metafyzické viny o prohřešení se vůči životnímu řádu, nýbrž mluví o nedostatku solidarity vůči člověku (prohřešení se vůči člověku). Prohřešení se vůči člověku bychom snad také mohli interpretovat jako prohřešení se vůči životnímu řádu s odůvodněním, že zřejmě jen člověk je schopen vědomě tento řád následovat či porušovat. Pokud by zde na planetě Zemi nebyl člověk a byla by zde jen živá a neživá příroda, nebyl by zde také nikdo, kdo by o životním a celkovém řádu (Boží vůli) uvažoval, a ani by zde nebyl nikdo, kdo by jej buď následoval, nebo porušoval. Živá i neživá příroda by zřejmě nevědomě následovala celkový životní řád (Boží vůli), nebo by i snad tato příroda byla řízena řádem samotným (Boží vůli). Snad jen člověk je schopen vědomě i nevědomě se proti tomuto řádu (Boží vůli) prohřešovat či jej pokorně následovat a dodržovat (Ježíš Kristus) – ale teď již skutečně interpretujeme myšlenky Karla Jasperse vlastním způsobem.

V kap. 4.6. je uvedena Jaspersova citace, která říká, že vina má své důsledky, ať je viník chápe nebo ne. Pokud tuto citaci můžeme interpretovat jako skutečnost, že vina dopadá, i když si viník svého provinění není vědom (vina má důsledky, ať je viník chápe, nebo ne), rázem se dostáváme do stejné roviny jako u Martina Bubera (vina ontická vina dopadá, když je porušen celkový životní řád bez ohledu na uvědomování si této skutečnosti viníkem).

Pak bychom tedy mohli vyvozovat, že oba autoři připouštějí existenci řádu (u Jasperse, který mluví o Bohu, existenci Božího řádu a u Bubera celkového životního řádu), jehož porušení vyvolává uvědomovanou (pocit viny) či neuvědomovanou vinu (vina ontická) se svými příslušnými dopady na viníka, skrze kterého pak dopadá na celý svět. V takovém případě by tedy kořenem ontické viny bylo prohřešení se vůči celkovému životnímu řádu či Boží vůli.

7.2.2. Znovuzrození a očista

Závěrem se ještě pokusme nahlédnout na oba existenciální filosofy ve finální fázi jejich vypořádávání se s vinou. Martin Buber mluví v posledním stádiu vypořádávání se s vinou o obrácení a uchvácení něčím vyšším, kterému přísluší název znovuzrození (kap. 2.8.).

Zde tedy můžeme opět nalézt podobnost mezi pozitivním dopadem metafyzické viny, jak ji definuje Karl Jaspers, jež nás může dovést až do stavu, ve kterém člověk spoléhá jen a jen na Boha a ve kterém je svévole nemožná (kap. 4.6. a 5.1.). Jestliže se ale opět snažíme nalézt podobnost mezi Jaspersovým a Buberovým pojetím viny, můžeme poukázat na to, že jestliže Jaspersův očištěný člověk plní jen vůli Boží, tedy již nehřeší proti Bohu (neproviňuje se proti celkovému životnímu řádu u Bubera), tak na Buberova znovuzrozeného člověka již také nedopadá ontický druh viny, který dopadá (dle výše uvedené interpretace), jen když je porušován celkový životní řád (Boží řád a vůle u Jasperse). Můžeme tedy vyvodit vlastní interpretaci pro účely našeho srovnání, která by mohla tvrdit, že Jaspersův očištěný člověk nemá vlastní vůli, plní vůli Boží (neproviňuje se proti Buberovu celkovému životnímu řádu) a Buberův znovuzrozený člověk žije v souladu s celkovým životním řádem (podle Jasperse naplňuje Boží vůli).

Dále Martin Buber uvádí, že znovuzrozený člověk bude správně jednat samovolně. Toto spontánní jednání bude vyplývat z jeho nově vydobyté existence (kap. 2.8.). Karl Jaspers zase hovoří o stavu, v němž je svévole nemožná, o nelpění na budoucnosti či výsledcích své činnosti a o plném spoléhání se na Boží existenci (kap. 5.1.). Ačkoliv oba autoři popisují závěrečné znovuzrození a očistu jinými slovy, domnívám se, že v konečné fázi vyrovnávání se s vinou hovoří jak Martin Buber, tak Karl Jaspers o obdobné vnitřní proměně.

8 Seznam použité literatury

- Arendt Hannah, *Irreversibility and The Power to Forgive*, 236-43, Chicago, University of Chicago Press
- Buber Martin in Němec J. (ed.), *Bolest a naděje, Vina a pocit viny*, Vyšehrad, 1992, ISBN – 80-7021056-7
- Čapek, Karel, *Povídky z jedné kapsy. Povídky z druhé kapsy*, Československý spisovatel, 1978, ISBN – 80-202-0090-8
- Dostojevskij Fjodor Mochajlovič, *Zločin a Trest*, Svět sovětů, 1966, 26-038-66, 13–32
- Drapela J. Victor, *Přehled teorií osobnosti*, Portál, 2011, ISBN – 978-80-262-0040-6
- Ebeling Gerhard, *Podstata křesťanské víry*, Oikoymenh, 1996, ISBN – 80-86005-16-X
- Frankl E. Viktor, *Vůle ke smyslu*, Cesta, 1994, ISBN – 80-85139-29-2
- Halík Tomáš, *Divadlo pro anděly*, Lidové noviny, 2010, ISBN – 978-80-7422051-7
- Havel Václav, *O lidskou identitu*, Rozmluvy, 1990, ISBN – 0 946352 04 6
- Hugo Victor, *Ubožáci*, Albatros, 1974, 13-609-KMČ-74 14/65
- Hunt Morton, *Dějiny psychologie*, Portál, 2000, ISBN – 80-7178-386-2
- Jandejsek Petr a kol., *Hledání Ježíšovy tváře*, Jabok, 2010, ISBN – 978-80-904137-5-7
- Jaspers Karl, *Die Schuldfrage*, Artemis-Verlag-AG.Zürich, 1947, Vierte Auflage
- Jaspers Karl, *Otázka viny*, Academia, 2009, ISBN – 978-80-200-1455-9
- Jaspers Karl, *Šifry transcendence*, Vyšehrad, 2000, ISBN – 80-7021-335-3
- Jung G. Carl, *Osobnost a přenos*, Výbor z díla, svazek III., Nakladatelství Tomáše Janečka, 1998, ISBN – 80-85880-180
- Jung G. Carl, *Collected works of C. G. Jung*, Vol. 20, ed. H. Read et al., New York, Pantheon, 1964a, 194–217
- Kafka Franz, *Proces*, Academia, 2008, ISBN - 978-80-200-1597-6
- Levy Daniel, Sznaider Natan, *Human rights and memory*, Penn State Press, 2010, ISBN – 978-0-271-03738-7
- Obst Otto, Kalous Zdeněk a kol., *Školní didaktika*, Portál, 2002, ISBN – 80-7178-253-X
- Oppenheimer, Helen, *The Hope of Happiness*, London, SCM, 1983
- Schmidbauer Wolfgang, *Psychická úskalí pomáhajících profesí*, Portál, 2000, ISBN – 80-7178-312-9

Tournier Paul, *Vina*, Návrat domů, 1995, ISBN – 80-85495-40-6

Úlehla Ivan, *Umění pomáhat*, Sociologické nakladatelství, 1999,
ISBN – 80-85850-69-9

Volf Miroslav, *Odmítnout nebo obejmout?* Vyšehrad, 2005, ISBN – 80-7021-764-2

Wehr Gerhard, *Buber*, Votobia, 1995, ISBN – 80-85885-31-X

Wiedemann Hans-George, *Můj strýc Reinhard Heydrich*, Víkend, 2010,
ISBN – 978-80-7222-715-0

Internetové zdroje:

Kašparů Max, 2001, *Jak očistit naše nitro*, [2013-03-11],

dostupné na: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>

Sborník příspěvků z mezioborové konference, *Neštěstí a vina: věrní souputníci*, 2010,

dostupné na: http://www.rafae.cz/pictures/mohlo_by/ETF_nestesti_a_vina_sbornik.pdf

Směrnice Evropského Parlamentu a Rady Evropské Unie pro oběti trestného činu, 2012,
[2013-04-25], dostupné na:

http://www.bkb.cz/files/files/smernice_obeti_tc_2012_29_eu_cz.pdf

Thornhill, Chris, "Karl Jaspers", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), [2013-01-01],

dostupné na: URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/jaspers/>>.

Vstupní obřady, *Úkon kajičnosti*, 2006, [2013-04-15],

dostupné na: http://www.modlitba.cz/?pid=78&xid=_6&art=145